

ISSN 0972-2335

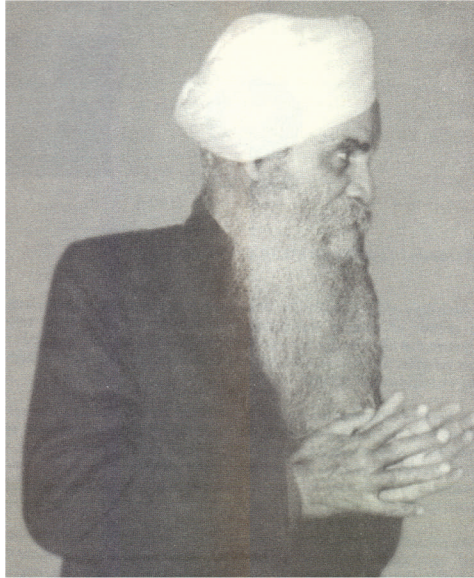
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

ਅਪ੍ਰੈਲ 2022

ਆਨਰੇਰੀ ਸੰਪਾਦਕ
ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਮੁੱਲ 15/-

ਬ੍ਰਿਹੋਂ ਕੁੱਠੀ ਦੀ ਸਿੱਕ

YEARNING OF A LOVE-SICK HEART

ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਅਮਨ ਨਸੀਬਾਂ ਕਿੱਥੇ,
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਗੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਕਾਤੀ ।

Deeply wounded by shears of love,
one finds no poise and peace in life.

ਫਿਰਦੇ ਫਿਰਨ ਸੁਦਾਈਆਂ ਵਾਂਗੂ,
ਚੈਨ ਨਹੀਂ ਦਿਨ ਰਾਤੀ।

Without beholding the Dear Beloved,
the lover loiters about as a loony.
has no repose all day and night.

ਮਿਹਰ ਕਰੇ ਉਹ ਭੁੱਲਾਂ ਬਖਸ਼ੇ,
ਦੇਵੇ ਚਰਨ ਟਿਕਾਣਾ।

I beg forgiveness for my faults,
humbly seek His perennial mercy,
and pray for a seat near His Feet.

ਸੰਤੋਖ ਮੰਨ ਵਿਚ ਖੇੜਾ ਆਵੇ,
ਮਿਹਰਾਂ ਦੀ ਮਾਰੇ ਝਾਤੀ।

Shedding all allusions and fears,
shall bloom with serenity, Santokh,
when graceful glance of Him I meet.

ਪੁਸਤਕ - ਗੁੱਝੀਆਂ ਰਮਜਾਂ: ਕਵੀ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ

ਸੰਪਾਦਕ (ਆਨਰੇਰੀ)

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਐਮ.ਏ. (ਸੰਗੀਤ, ਪੰਜਾਬੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਐਨ), ਪੀਐਚ. ਡੀ

ਸਹਿਯੋਗੀ

ਸ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ

- ▲ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਵਿਚਾਰ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਕ ਜਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ ਦਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।
- ▲ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੰ: ੪/੮/੯੦ ਮਿਤੀ ੨੦/੨/੯੧ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਹੈ।

ਚੰਦੇ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

- ▲ ਦੇਸ਼: ਇਕ ਕਾਪੀ : 15 ਰੁਪਏ
- ▲ ਦੇਸ਼ ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦਾ : 150 ਰੁਪਏ
- ▲ ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ ਚੰਦਾ : 1500 ਰੁਪਏ
- ▲ ਵਿਦੇਸ਼ : ਸਲਾਨਾ ਚੰਦਾ INR1500
- ▲ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਲਈ ਡਰਾਫਟ, ਮਾਇਕ ਸਹਾਇਤਾ, ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਭੇਜਣ ਲਈ ਪਤਾ:-

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ.)

422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ 160 015

ਫੋਨ : 0172-2772660, 098140 53630

e-mail: drjagirsingh@gmail.com

Website : http://www.amritkirtan.com

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਧਾਨ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ' ਨੇ

ਸਿਰਜਣਾ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼ ਅਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨਰਜ਼

ਸ਼ੋਅਰੂਮ ਨੰ: 443, ਮੰਦਰ, ਸੈਕਟਰ 70, ਮੁਹਾਲੀ

(ਫੋਨ :0172-4782705, 98150-72197) ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ

422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।

ਬ੍ਰਿਹੋਂ ਕੁੱਠੀ ਦੀ ਸਿੱਕ

ਕਵੀ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ

ਟਾ-2

ਸੰਪਾਦਕੀ : ਕਰਦੁ ਬੇਨੰਤੀਆ -

ਖਲੀਲ ਜਿਬਰਾਨ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ

2

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ- ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿੱਚ
ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

5

ਅੱਖਰ ਵਿਅੰਜਨਾ ਅਤੇ 'ਸਬਦੁ' ਬੋਧ : ਇੱਕ ਅਨੁਭਵ
ਬੀਰ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

16

ਸੁਰੀਲੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਭਾਈ ਕਮਲਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਹਜੂਰੀ ਰਾਗੀ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਤੀਰਥ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ

19

ਤਿੰਨ ਤਾਲ ਕਾਇਦਾ ਸੀਰੀਜ਼

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਧਾਰੀਵਾਲ

(ਲਾਹੌਰ ਬਾਜ ਪੰਜਾਬ ਘਰਾਣਾ)

ਟਾ-3

Donations to **AMRIT KIRTAN TRUST** are eligible for relief u/s 80 G of Income-Tax Act, 1961 (43 of 1961) vide CIT/-I/ CHD/ Tech./ 80-G/ 2008-939 dated 19-05-2008 valid upto 31/03/2012 and now valid in perpetuity, Cheques/Drafts should be sent in the name of **AMRIT KIRTAN TRUST** payable at Mohali. Donations can also be sent by money order at the address **AMRIT KIRTAN TRUST** (Regd.) 422, Sector 15-A, Chandigarh-160015. The Donations can be made by Electronic Transfer also. The bank details are : **AMRIT KIRTAN TRUST** Saving Bank A/c No. 65079603302, IFSC : SBIN0018141 in the State Bank of India, Phase 3B2, Mohali Punjab Branch. After such a Deposit, please inform us your Name and Address as also the deposit details to enable us to send you the receipt.

ਖਲੀਲ ਜਿਬਰਾਨ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ

1967 ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਗਿਆਨੀ ਦੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਉਦੋਂ ਮਾਤਾ ਗੂਜਰੀ ਕਾਲਜ ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਨ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਅਗਵਾਈ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਾਲਜ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਅਨ ਪ੍ਰੋ ਬੋਰੀ ਜੀ ਕੋਲ ਮੇਰੀ ਸਿਫਰਿਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਡੀਊਟੀ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਅਕਸਰ ਕਾਲਜ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਸਾਂ ਤੇ ਉਥੇ ਬੈਠ ਕੇ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸਾਂ। ਜਦੋਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਖਾਲੀ ਪੀਰੀਅਡ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਸਟਾਫ ਰੂਮ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਇੱਕ ਕਾਫੀ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ ਜਿਹੜੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਗਲੇ ਪੀਰੀਅਡ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਜਗੀਰ, ਇਸ ਕਾਫੀ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਇੱਕ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਬੜੇ ਵਜਦ ਵਿੱਚ ਸਰੰਦੇ ਨਾਲ ਗਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਉਹ ਕਾਫੀ ਦੇ ਭਾਵ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀਆਂ ਜੁਲਦੀਆਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਬੋਲਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਉਥੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਸ਼ੋਕ ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਨ ਆ ਗਏ ਤੇ ਉਹ ਸੈਲੋ ਕੀਟਸ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਕਾਫੀ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮੈਨੂੰ ਉਦੋਂ ਕੋਈ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਈਆਂ।

ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਡਾਕਟਰ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਜਦੋਂ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਉਹ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੁੰਦੇ ਮੈਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹ ਜੋ ਵੀ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਉਸ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚਲੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹਵਾਲੇ ਦੇ ਕੇ ਸਮਝਣ ਸਮਝਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ। ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਪੜ੍ਹਨ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਆਦਤ ਪੈ ਗਈ।

ਪਿੱਛੇ ਜਿਹੇ ਖਲੀਲ ਜਿਬਰਾਨ ਦੀ ਇੱਕ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਇਸ ਕਵੀ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਪੈਗਬੰਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ। ‘ਡਰ’ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਤਰਜਮਾ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ—

ਡਰ

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
ਕਿ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ
ਇੱਕ ਨਦੀ ਡਰ ਨਾਲ ਕੰਬਦੀ ਹੈ।
ਉਹ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਕੇ ਉਸ ਰਾਹ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀ ਹੈ
ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਨੇ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।
ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਤੋਂ
ਜੰਗਲਾਂ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦੀ
ਘੁੰਮਣ ਘੇਰੇ ਵਾਲੀ ਲੰਮੀ ਸੜਕ ।

ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀ ਹੈ,
ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜਜ਼ਬ ਹੋਣ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ
ਇੰਜ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਗਾਇਬ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ।
ਪਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਵੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ
ਨਦੀ ਵਾਪਸ ਜਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ।
ਕੋਈ ਵੀ ਵਾਪਿਸ ਨਹੀਂ ਮੁੜ ਸਕਦਾ।
ਵਾਪਸ ਮੁੜਨਾ ਜੀਵਨ ਵਰਤਾਰੇ ਲਈ ਅਸੰਭਵ ਹੈ।

ਨਦੀ ਨੂੰ ਲੋੜ ਹੈ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਦਾ
ਜੋਖਮ ਲੈਣ ਦੀ।
ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ ਡਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਵੇਗੀ।
ਤਦ ਹੀ ਉਹ ਜਾਣੇਗੀ ਕਿ ਇਹ ਜੋਖਮ
ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ
ਸਗੋਂ ਖੁਦ ਸਮੁੰਦਰ ਹੋ ਜਾਣ ਲਈ ਹੈ।
It is said that before entering the sea A river trembles with fear.
She looks back at the path
she has travelled ,
From the peaks of the mountains,
The long winding road crossing forests and villages.

And in front of her,
She sees an ocean so vast,
That to enter there seems nothing more than to disappear forever.
But there is no other way.
The river can not go back.
Nobody can go back.
To go back is impossible in existence.
The river needs to take the risk
of entering the ocean
because only then will fear will disappear
Because that's where the river will know
It's not about disappearing
Into the ocean
But of becoming the ocean.

ਖਲੀਲ ਜਿਬਰਾਨ ਵਾਲੀ ਨਦੀ ਜਦੋਂ ਦੌੜ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਦੌੜਨ
ਦਾ ਕਾਰਨ ਦੱਸ ਰਹੀ ਸੀ—
ਸੀਨੇ ਖਿੱਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖਾਧੀ,
ਉਹ ਕਰ ਆਰਾਮ ਨਹੀਂ ਬਹਿੰਦੇ।

ਨਿਹੰ ਵਾਲੇ ਨੈਣਾਂ ਕੀ ਨੀਂਦਰ,
ਉਹ ਦਿਨੇ ਰਾਤ ਪਏ ਵਹਿੰਦੇ।
ਇਕੋ ਲਗਨ ਲਗੀ ਲਈ ਜਾਂਦੀ,
ਹੈ ਅਨੰਤ ਟੋਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ-
ਵਸਲੋਂ ਉਰੇ ਮੁਕਾਮ ਨ ਕੋਈ,
ਸੋ ਚਾਲ ਪਏ ਨਿਤ ਰਹਿੰਦੇ।
ਤੇ ਜਦੋਂ ਇਹ ਵਸਲ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਨਦੀ ਡਰਨ ਲੱਗ ਪਈ।

ਨਦੀ ਦੇ ਡਰ ਰਾਹੀਂ ਕਵੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਡਰ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਇਹ ਡਰ ਮੌਤ ਦਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਜਜ਼ਬ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਜਿਹੜਾ ਅੱਗੇ ਵੱਧਣ ਨਾਲ ਆਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਕਾਫੀ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵੀ ਯਾਦ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ-

ਮਿਰਜ਼ਾ ਗਾਲਿਬ ਵੀ ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ-
ਇਸ਼ਰਤੇ-ਕਤਰਾ ਹੈ ਦਰਯਾ ਮੇ ਫਨਾ ਹੋ ਜਾਨਾ।
ਦਰਦ ਕਾ ਹਦ ਸੇ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਹੈ ਦਵਾ ਹੋ ਜਾਨਾ।
ਇਕ ਹੋਰ ਸ਼ੇਅਰ ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ-
ਮਿਲ ਜਾਉਂਗਾ ਦਰਯਾ ਸੇ ਤੋ ਹੋ ਜਾਉਂਗਾ ਦਰਯਾ,
ਸਿਰਫ ਇਸ ਲਿਏ ਕਤਰਾ ਹੂੰ ਕਿ ਦਰਯਾ ਸੇ ਜੁਦਾ ਹੂੰ।
ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਤੁਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸੇ ਪਰਿਪੱਖ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਅਨੰਦ ਮਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ-
ਨਦੀਆ ਵਾਹ ਵਿਛੁੰਨਿਆ ਮੇਲਾ ਸੰਜੋਗੀ ਰਾਮ।।--
ਸਬਰੁ ਏਹੁ ਸੁਆਉ ਜੇ ਤੂੰ ਬੰਦਾ ਦਿਤੁ ਕਰਹਿ।।
ਵਧਿ ਥੀਵਹਿ ਦਰੀਆਉ ਟੁਟਿ ਨ ਥੀਵਹਿ ਵਾਹੜਾ।---
ਉਦਕ ਸਮੁੰਦ ਸਲਲ ਕੀ ਸਾਖਿਆ ਨਦੀ ਤਰੰਗ ਸਮਾਵਹਿਗੇ।।
ਸੁੰਨਹਿ ਸੁੰਨ ਮਿਲਿਆ ਸਮਰਦਰਸੀ ਪਵਨ ਰੂਪ ਹੋਇ ਜਾਵਹਿਗੇ।।
ਬਹੁਰਿ ਹਮ ਕਾਹੇ ਆਵਹਿਗੇ।।
ਆਵਨ ਜਾਨਾ ਹੁਕਮ ਤਿਸੈ ਕਾ ਹੁਕਮੈ ਬੁਝਿ ਸਮਾਹਿਗੇ।।-----

ਭੁੱਲ ਚੁੱਕ ਖਿਆ
ਜਗੀਰ ਨਿਯ

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ- ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿੱਚ

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਇਸ ਲੇਖ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ, ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਪਿਓਂਦੇ ਦਾਦੇ ਦੇ ਖਜਾਨੇ ਵਾਂਗ ਹਨ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੁਕਤਾ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹਰ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੁਆਰਾ ਅਪਨਾਇਆ ਉਹ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੋਂ ਪੂਰਵ ਭਗਤੀਧਾਰਾ, ਲੋਕਧਾਰਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਕੁਝ ਅੰਸ਼ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨੋਰਥ ਅਨੁਸਾਰ ਪੁਨਰ ਸਿਰਜਤ ਕੀਤਾ। ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਰਾਗ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸੀ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਰਾਗ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਦਾ ਸਹਾਇਕ ਬਣਾ ਕੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦਿਆਂ ਬੜੇ ਰੋਚਕ ਤਥ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਾਖੀ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਸਿਖਾਈ-

ਅਰ ਇਕ ਦਿਨ ਮਰਦਾਨਾ ਮਿਰਾਸੀ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਆਣ ਮਿਲਿਆ ਸੋ ਤਦ ਲੋਕ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਜਾਰਤ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਕਹਿਆ, ਬਾਬਾ ਜੀ ਜੇ ਤੂੰ ਚਲੇਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਜਾਤ੍ਰਾ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾਰਤ ਕਰ ਆਈਏ। ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਆਖਿਆ ਜੇ ਤੂੰ ਅਸਾਡੇ ਨਾਲ ਪੱਕੀ ਰਿਫਾਕਤ ਕਰੇਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਜਾਈਏ, ਤਾਂ ਉਸ ਆਖਿਆ ਜਿ ਜੇ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਕੁਟੰਬੀਆਂ ਦੀ ਖਬਰ ਲਵੇਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਰਿਫਾਕਤ ਕਰਦਾ। ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਕਹਿਆ ਰਾਗ ਤੂੰ ਜਿਹੜਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ ਸੋ ਇਹੋ ਸਬਦ ਰਾਗ ਪਾਇਕੇ ਨਿਹਕਾਮ ਹੋ ਕੇ ਗਾਵੇਂਗਾ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਜੇ ਇਹੋ ਸਬਦ ਤੇਰੇ ਵੰਸ ਵਾਲੇ ਗਾਵਨਗੇ ਤਾਂ ਉਨਕਾ ਵਿਵਹਾਰ ਸਿਧ ਹੋਵੇਗਾ। ਤਸੁ ਮਰਦਾਨੇ ਉਪਰਿ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਸੀ। ਜਾਂ ਮਰਦਾਨਾ ਗਾਵਦਾ, ਤਾਂ ਰੰਗੁ ਸਹਜੇ ਹੀ ਪਾਉਂਦਾ। (ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਪਰੰਪਰਾ, ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਪੰਨਾ 332-333)

ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਭਿੰਨਤਾ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਣੀ ਆਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਮਤਕਾਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਅਨੂਠੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਬੰਗਾਲ ਵਿਖੇ ਨੂਰਸ਼ਾਹ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਝੰਡਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਵਿਚ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ--

ਝੰਡਾ : ਤੁਸੀਂ ਅੱਠ ਪਹਿਰ ਨੂਰ ਕੋਲ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਨੂਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਅੰਧਕਾਰ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਜਾ ਫਸੇ?

ਮਰਦਾਨਾ :ਸੱਜਣਾ, ਮੈਨੂੰ ਰਾਗ ਦਾ ਠਰਕ ਬਾਹਲਾ ਹੈ, --- ਮੈਂ ਥੱਕਾ ਮਾਂਦਾ ਨੂਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦੁਆਰੇ ਜਾ ਖੜੋਤਾ ਉਸ ਅਚਰਜ ਰੰਗ ਦੀ ਗਵਾਈ ਤੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਨਿਪੁੰਨ ਵਜੰਤੀ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਰਾਗ ਮਸਤ ਕਰ ਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਮਸਤ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਅਡੋਲ ਹੀ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਭੁੱਲਕੇ ਰਾਗ-ਮਸਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਐਉਂ ਮੈਂ ਨਿਤਾਣਾ ਆਪਣੇ ਤਾਣ ਆ ਕੇ ਫਸ ਗਿਆ, ਮੈਂ ਮਾਨੋ ਬੋਟ ਹੋ ਗਿਆ, ਦਾਤੇ ਦੇ ਖੰਭ ਮੈਂ ਵਿਸਾਰ ਦਿੱਤੇ, ਪਰ ਮਿਹਰਾਂ ਤੇ ਪਿਆਰਾਂ ਵਾਲੇ ਨੇ ਇਸ ਬੋਟ ਨੂੰ ਫੇਰ ਪਿੰਜਰਿਓਂ ਕੱਢ ਕੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਖੰਭ ਲਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਚਰਨ ਸ਼ਰਨ ਅਰਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਉਡਾ ਲਿਆ।

ਝੰਡਾ : ਮੈਂ ਰਾਗ-ਮਸਤ ਤੇ ਕੀਰਤਨ-ਮਸਤ- ਦਾ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ।

ਮਰਦਾਨਾ (ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ) : ਰਾਗ ਇਕ ਵਿੱਦਿਆ ਹੈ, ਰਾਗ ਇਕ ਗੁਣ ਤੇ ਹੁਨਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਦਿਲ ਵਲਵਲੇ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਗ ਇਕ ਬੋਲੀ ਹੈ ਜੋ ਕਵਿਤਾ ਤੋਂ ਭੀ ਸੂਖਮ ਹੈ, ਰਾਗ ਇਕ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰੀ ਹੈ ਜੋ ਪੱਥਰ ਦੀ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਤੇ ਰੰਗ ਦੀ ਮੁਸੱਵਰੀ ਤੋਂ ਬਰੀਕ ਹੈ। ਰਾਗ ਜਦ ਕੋਈ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਮਨ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਗ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਵਿਤਾ, ਗੀਤ ਨਹੀਂ ਗਾਂਵਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਨਿਰਾ ਰਾਗ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਗਾਂਵਿਆ ਜਾਂ ਬਜਾਇਆ ਜਾਵੇ ਉਹ ਇਕ ਬੋਲੀ ਹੈ, ਇਕ ਅਗੁਵਾਨੀ ਹੈ, ਇਕ ਮੋਹਿਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਖੈਂਚ ਨਾਲ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਰਸ ਦੇਸ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਉਹ ਅਕਸਰ ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਪਏ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਖਿੱਚ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਡਾਢਾ ਸੁਰਤ ਦਾ ਜੋੜਨਹਾਰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜਾ ਰਾਗ, ਕੀਹ ਵਲਵਲਾ ਕੀਹ ਭਾਵ ਉਪਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਗਵੱਯੇ ਤੇ ਗੁਣੀਜਨ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ, ਪਰਸਪਰ ਫਰਕਾਂ, ਸੁਰਾਂ, ਸੁਰਤੀਆਂ, ਮੂਰਛਨਾਂ, ਤਾਲਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਗਿਆਤਾ ਤੇ ਉਸਤਾਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕਿਹੜਾ ਰਾਗ ਕੀ ਤਾਸੀਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਕਿਹੜੇ ਵਲਵਲੇ ਨੂੰ ਛੇੜ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਮਾਹਿਰ, ਤਾਸੀਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣਹਾਰ ਵਰਲਾ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਰਸਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਦਾਤਾ ਇਸ ਭੇਤ ਦਾ ਜਾਣੂ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਰਾਗ ਦੀ ਇਸ ਤਾਸੀਰ ਵਾਲੇ ਗੁਣ ਨੂੰ ਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਆਤਮ ਰੰਗ ਉਪਜਾਉਣ ਲਈ ਰਾਗ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਫਿਰ ਸਾਡੇ ਸਖੱਲ ਲਈ ਇਹ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਜਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਰਚੇ ਹਨ, ਮਨ ਨੂੰ ਮਾਯਾ ਤੋਂ ਉਪਰਾਮ ਕਰਨ ਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਉਦਾਸ ਕਰਨ ਦੇ, ਆਪੇ ਵਿਚ ਜਾਗ ਦੇਣ ਤੇ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਝੁਕਾ ਦੇਣ ਦੇ। ਐਸੇ ਵਲਵਲੇ ਤੇ ਭਾਵ ਉਪਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਕਹੇ ਹਨ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਿਮਾਣਾ ਨਕਲੀਆ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਰਖਦਾ ਹਾਂ। ਸੋ ਉਹ ਰਾਗ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦਾਤੇ ਨੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਜਸ ਤੇ ਉੱਚੇ ਵਲਵਲਿਆਂ ਦੇ ਭਾਵ ਗਾਇਨ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਉਹ ਕੀਰਤਨ ਹੈ, ਤੇ ਨਿਰਾ ਰਾਗ ਰਾਗ ਹੈ, ਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਦੀਪਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੋਲਾਂ ਵਾਲਾ ਰਾਗ, ਰਾਗ ਜੈਸੀ ਉੱਚੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਨੀਵਾਂ ਵਰਤਾਉ ਹੈ।

ਮੈਂ ਜੋ ਕੀਰਤਨ ਮਸਤ ਕਿਹਾ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਾਲਾਹ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੇ ਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਰਾਗ ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਜਗਤ ਤੋਂ ਉਚਾ ਕਰਕੇ ਆਪ ਵਿਚ ਟਿਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਰਾ ਰਾਗ ਉਸ ਵਲਵਲੇ ਵਿਚ ਮਦਹੋਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਲਵਲੇ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਉਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਭੀ ਵੈਰਾਗ ਆਦਿ ਉਪਜਾਉਂਦਾ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਜੰਤੀ ਤੇ ਗਵੱਯੇ ਲੋਕ ਅਕਸਰ ਉਸ ਦਾ ਵੇਗ ਸਰੀਰਕ ਭਾਵਾਂ ਵਲ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਜਦ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਵਿਰਵੇ ਹੋ ਕੇ, ਰਾਗ ਦੀਆਂ ਉੱਤਮ ਤਾਸੀਰਾਂ, ਪ੍ਰੇਮ ਉਤਸ਼ਾਹ, ਵੈਰਾਗ ਆਦਿ ਤੋਂ ਬੇਪਰਵਾਹ ਹੋ ਕੇ ਐਵੇਂ ਰਾਗ ਸੁਣੇ ਤੇ ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਮਗਰੇ ਛੱਡ ਦਿਓ ਤਾਂ ਸੁਰਤ ਬੇਮਲੁਮ ਕਿਸੇ ਵਲਵਲੇ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਜੰਤੀ (ਜਾਣੇ ਚਾਹੇ ਅਣਜਾਣੇ) ਸਾਨੂੰ ਲਿਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਮਝ ਗਏ ਨਾ?

ਝੰਡਾ : ਠੀਕ ਸਮਝ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਸੋ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਰਾਗ ਦੀ ਕਿਸੇ ਅਣਜਾਣੀ ਤਾਸੀਰ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋ ਕੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਕੀਰਤਨ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਉੱਕ ਗਏ?

ਮਰਦਾਨਾ : ਮੈਂ ਰਾਗ ਦੀ ਆਪਣੀ ਤਾਸੀਰ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਵੱਲ ਨਾ ਪਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕਿ ਵਲਵਲੇ ਦੀ ਤਾਸੀਰ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਰਾਗ ਦੀ ਉੱਤਮਤਾ ਤੇ ਤੀਖਣਤਾ ਤੇ ਰਾਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਕਾਰਗਰੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦੇ ਭਾਵ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਰਾਗ-ਮਸਤ ਹੋ ਗਿਆ।-----

ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਕੇਵਲ ਵਿਖਾਵੇ ਲਈ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਇੱਕ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ- ਮਿਹਰਬਾਨ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਦੀ ਦੂਜੀ ਜਿਲਦ ਵਿੱਚ ਸਾਖੀ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਮਿਹਰ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:-

ਤਬ ਏਕ ਦਿਨਿ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕੁ ਜੀ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰਿ ਬੈਠਾ ਹੈ ਆਪਣੇ ਅਸਥਰ ਵਿਖੇ। ਅਰੁ ਏਕੁ ਤੀਨਿ ਚਾਰਿ ਬੈਸਨਉ ਗਿਆਨੀ ਆਪਸ ਕਉ ਚਤੁਰ ਬੇਤੇ ਜਾਣਿ ਕਰਿ, ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਕਉ ਆਇ ਮਿਲੈ। ਆਇ ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸਨੁ ਕਰਿ ਬੈਠੇ। ਤਬ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਉਨ ਕਉ ਬਹੁਤੁ ਆਦਰੁ ਕੀਆ। ਤਬ ਘੜੀ ਹੇਕ ਦੋਇ ਸਸਤਾਇ ਕਰਿ, ਉਇ ਉਠਿ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨੇ ਲਾਗੇ ਰਾਗ ਕਉ ਭਲੀ ਭਾਂਤਿ ਆਲਾਪਿ ਕਰਿ ਅਰੁ ਗੀਝਿ ਗੀਝਿ ਅਖੀ ਮੀਟ ਕਰ ਲਾਗੇ ਗਾਵਣੈ ਅਰੁ ਗਾਵਿ ਗਾਵਿ ਸਾਥੈ ਅਰਬੁ ਲਾਗੇ ਸਮਝਾਵਣੇ, ਆਪ ਕਉ ਚਤੁਰ ਬੇਤੇ ਜਾਣਿ ਕਰਿ। ਤਬ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ, ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਪਾਸਿ ਬੇਨਤੀ ਕਰੀ ਜਿ, ਜੀ ਪਾਤਸਾਹ ਏਹ ਤਉ ਬਹੁਤੁ ਹੀ ਬਹੁਤੁ ਉਮਗਿ ਉਮਗਿ ਕਰਿ ਰਾਗ ਕਉ ਗਾਵਣੇ ਹੈਂ, ਪਰੁ ਜੀ ਦੇਖਾਂ, ਏਨਾਂ ਕੇ ਮਨ ਕੀ ਬਾਤ ਕਿਉ ਕਰਿ ਹੈ? ਤਬ ਉਨ ਕੇ ਪ੍ਰਥਾਇ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕੁ ਜੀ ਬਾਣੀ ਬੋਲਿ ਉਠਿਆ, ਆਸਾ ਰਾਗ ਮਹਿ ਜਿ:-

ਗਾਵਹਿ ਗੀਤੇ ਚੀਤਿ ਅਨੀਤੇ ॥ ਰਾਗੁ ਸੁਨਾਇ ਕਹਾਵਹਿ ਬੀਤੇ ॥

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਮਾਲੋ ਅਤੇ ਮਾਂਗਾ ਦੋ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਇੱਕ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ

ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਰਸਾਈ ਹੈ:

‘ਤੁਸਾਂ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੇ ਕਰਮ ਸੁਗਮ ਹੈ ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ, ਤੇ ਫਲ ਵਡਾ ਹੈ, ਏਹ ਅਸਾਡੇ ਸਮਝ ਵਿਚ ਕੈਸੇ ਆਵੇ? ਬਚਨ ਹੋਇਆ ਜੋ ਲਕੜਹਾਰੇ ਲੱਕੜੀਆਂ ਲਿਆਂਦੇ ਹੈਨਿ ਤੇ ਪਾਂਡੀ ਪੰਡਾਂ ਲਿਆਵਾਂਦੇ ਹੈਨ, ਸੋ ਮਜ਼ੂਰੀ ਵੱਡੀ ਕਰਦੇ ਹੈਨਿ ਤੇ ਨਫਾ ਥੋੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਲੂਣ ਅੰਨ ਦੀ ਹੱਟੀ ਕਰਦੇ ਹੈਨਿ, ਮਜ਼ੂਰੀ ਓਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥੋੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਫਾ ਵਧੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਰਾਫ ਤੇ ਬਜਾਜ ਓਨ੍ਹਾਂ ਥੀਂ ਭੀ ਮਜ਼ੂਰੀ ਘਟ ਕਰਦੇ ਹੈਨਿ, ਭੂਖਣਾ ਤੇ ਰੂਪਯਾਂ ਦਾ ਸੌਦਾ ਕਰਦੇ ਹੈਨ ਤੇ ਨਫਾ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਵਾਹਰੀ ਹੀਰੇ ਮੋਤੀ ਦਾ ਸੌਦਾ ਕਰਦੇ ਹੈਨਿ ਤੇ ਸੁਖ ਨਾਲਿ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਨਫਾ ਬਹੁਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਸੋ ਭੀ ਮੋਤੀ ਹੀਰੇ ਦੀ ਪਰਖ ਸਿਖਦਾ ਹੈ। ਤੈਸੇ ਹੋਰ ਜੋ ਤਪ ਹੈਨਿ, ਸੋ ਸਰੀਰ ਉਪਰ ਕਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਸੁਣਨ ਕਰ ਪ੍ਰਿਥਮੇ ਤਾਂ ਉਪਾਸਨਾ ਦ੍ਰਿੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਿੱਛੋਂ ਇਸ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਤੇ ਇਹ ਸਾਂਤਕੀ ਤਪ ਹੈ ਨਫਾ ਬਹੁਤ ਹੈ ਤਾਂ ਏਹੁ ਬਚਨੁ ਸੁਣਕੇ ਭਾਈ ਮਾਲੋ ਪੋਥੀ ਗੁਰੂ ਕੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਕਥਾ ਕਰੇ ਤੇ ਭਾਈ ਮਾਂਗਾ ਸਨਮੁੱਖ ਬੈਠ ਕੇ ਸਭ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸੰਕੋਚ ਕੇ ਸੁਣੈ, ਤੇ ਦੋਨੋ ਮਿਲ ਕੇ ਫੇਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਿ, ਤਾਂ ਓਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਸਨਾ ਥੀਂ ਐਸਾ ਸਭ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਰਸ ਆਵੈ ਕਿ ਜੋ ਕੋਈ ਸੁਣੇ, ਸਭ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗੁ ਕਰਨਿ।”

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗਿਆਰਵੀਂ ਵਾਰ ਦੀ ਅਠਾਰਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿੱਚ ਜਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ—

ਝਾਝੁ ਅਤੇ ਮੁਕੰਦ ਹੈ ਕੀਰਤਨ ਕਰੇ ਹਜ਼ੂਰ ਕਿਦਾਰਾ॥

ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਪਰਗਟੁ ਪਹਾਰਾ॥

ਭਗਤ ਰਤਨਾਵਲੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪਉੜੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਜਿਥੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਸਮਝਾਈ ਹੈ ਉਥੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ—

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਭਾਈ ਝਾਝੁ, ਮੁਕੰਦ ਅਤੇ ਕਿਦਾਰਾ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਿਆਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਬੜੇ ਸੁੰਦਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ—

ਝਾਜੁ ਮੁਕੰਦੁ ਤੇ ਕਿਦਾਰਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਆਏ। ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ਸਾਡਾ ਉਧਾਰ ਕਿਉਂ ਕਰ ਹੋਵੇਗਾ? ਤਾਂ ਬਚਨ ਹੋਇਆ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਰਾਗ ਦੀ ਸਮਝ ਹੈ ਤੇ ਕਲਿਯੁਗ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੋਰ ਕੋਈ ਜੋਗ ਤਪ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਕਰੋ। ਤਾਂ ਉਹ ਸਦਾ ਨਿਹਕਾਮ ਹੋ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ। ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਨਿਰਵਾਹ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਈ ਸ਼ਰਧਾ ਸੰਜੁਕਤ ਸੇਵਾ ਕਰੇ ਉਸੇ ਥੀਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨ।-----

‘ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਏਹੁ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਖੂਹ ਦੀ ਪੈਲੀ ਪਾਣੀ ਦੇ ਕੇ ਝਬਦੇ ਪਕਾਈ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਦਾ ਬੋਹਲ ਘਰ ਲੈ ਆਵੀਦਾ ਹੈ। ਤੈਸੇ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠ ਦਾ ਫਲ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਖੂਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਦੂਜੇ ਦੀ ਪੈਲੀ ਨਜਦੀਕ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭੀ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਦੂਰ ਦੀਆਂ ਪੈਲੀਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦਾ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਐਸਾ ਹੈ ਜੈਸੇ ਮੇਘ ਗਰਜ ਕੇ ਬਰਖਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭੈ ਪੈਲੀਆਂ ਹਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਕ ਹੋਰ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਸਰੋਤੇ ਦਾ ਸਥਾਨ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਉਥੇ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ।:

ਇਕ ਰਾਗ ਰਾਗਨੀਆਂ ਸਮਝਦੇ ਹੈਨ॥ ਇਕ ਸੁਰ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੈਨ॥ ਇਕ ਸਾਜ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੈਨ॥ ਇਕ ਸਬਦ ਦੇ ਤਾਤਪਰਜ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੈਨ॥ ਤੁਮ ਵਡੇ ਸ੍ਰੋਤੇ ਹੈ ਜੋ ਸਬਦ ਦੇ ਤਾਤਪਰਜ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋ। ਕਾਗ ਭਸੰਡ ਕਹਿਆ ਉਤਮ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਤਾਤਪਰਜ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋ, ਸੋ ਰਸ ਪਾਵਤੇ ਹੋ। ਜੋ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਸੋ ਛਿਲ ਖਾਤੇ ਹੋ।

ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਰਬਾਬ ਵਜਾਉਣ ਦਾ ਗੁਣ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਨੇ ਇਨਾਮ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਇੰਜ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ—

ਵਿਦਾ ਹੋਵਣਿ ਲਗੇ ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਭੂਮਿ ਆਖਿਆ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕੁਝ ਅਸਾਨੂ ਆਪਣੀ ਵਲੋਂ ਦੇਹਿ। ਤਾਂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਆਖੁ ਮਰਦਾਨਾ ਕਿਆ ਲੈਨਾ ਹੈ। ਅਸਾਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲਿ ਕੰਮ ਹੈ। ਮਰਦਾਨੇ ਕਹਿਆ ਮੈਨੂੰ ਕਾਈ ਭਲੀ ਵਸਤ ਦੇਹਿ। ਤਾਂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਭਲੀ ਵਸਤੁ ਤੇ ਰੰਜੁ ਹੋਸੀ। ਮਰਦਾਨੇ ਕਹਿਆ ਜੀ ਤੂ ਭਲੀ ਵਸਤੁ ਦੇਹਿਗਾ ਤਾਂ ਮੈ ਕਿਉ ਰੰਜੁ ਹੋਵਾਂਗਾ, ਤਾਂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਖਿਆ ਤੁਸੀਂ ਮਿਰਾਸੀ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਖੋਟੇ ਪੈਸੇ ਅਤੇ ਕਪੜੇ ਉਤੇ ਖੁਸੀ ਹੋਂਦੇ ਹਹੁ। ਅਗਲੀ ਗਲਿ ਜਾਣਦੇ ਨਾਹੀ। ਮਰਦਾਨੇ ਕਹਿਆ ਜੀ ਕਾਈ ਭਲੀ ਵਸਤੁ ਤੂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਸਾਈ ਦੇਹਿ। ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਅਸਾਂ ਤੈਨੂੰ ਤਾਰ ਦਾ ਗੁਣ ਦਿਤਾ। ਏਹੁ ਅਸਾਨੂੰ ਲੋੜੀਦਾ ਆਹਾ। ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਉਠਿ ਕੈ ਤਾਜੀਮ ਕੀਤੀ। ਫਿਰਿ ਨਾਨਕ ਜੀ ਗਲੋਂ ਚੋਲਣਾ ਲਾਹਿ ਕੈ ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਗਲਿ ਪਾਇਆ। ਅਤੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਮਰਦਾਨਿਆ ਇਕ ਅਸਾਡਾ ਬਚਨ ਮੰਨ। ਮਰਦਾਨੇ ਆਖਿਆ ਜੀ ਫੁਰਮਾਈਐ। ਮਰਦਾਨਾ ਤੂੰ ਵੇਦੀਆਂ ਦਾ ਮਿਰਾਸੀ ਹਹਿ ਹੋਸ ਬੇ ਨਾਹੀਂ ਮੰਗਣਾ। ਮਰਦਾਨੇ ਕਹਿਆ ਭਲਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਅਸਾਡੀ ਸਾਰ ਵਿਚਿ ਰਹਹੁ। ਤਾਂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਮਰਦਾਨਾ ਕਰਤਾਰ ਸਭਨਾ ਦੀ ਸਾਰ ਵਿਚਿ ਹੈ। (ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਪੰਨਾ 23)

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਉਧਾਰ ਲਈ ਉਦਾਸੀਆਂ ਲਈ ਚੱਲੇ ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਲਈ ਚੰਗੇ ਰਬਾਬ ਦੀ ਲੋੜ ਪਈ। ਜਿਹੜਾ ਰਬਾਬ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਵਜਾਇਆ ਉਹ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਸਾਖੀ ਬੜੀ ਭਾਵਪੂਰਤ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਖੀ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਰਬਾਬ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦਾ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਅੰਸ਼ ਦੇਣੇ ਉਚਿਤ ਹੋਣਗੇ—

---ਨਾਨਕ ਆਖਿਆ ਮਰਦਾਨਿਆ ਤਾਰ ਵਜਾਉ। ਮਰਦਾਨੇ ਆਖਿਆ ਜੀ ਮੈ ਤਾਰਿ ਕਦੀ ਨਾਹੀ ਵਜਾਈ। ਨਾਨਕ ਆਖਿਆ, ਸੁਣਿ ਮਰਦਾਨਾ ਅਸਾਂ ਤੈਨੂੰ ਤਾਰ ਦਾ ਗੁਣ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਸੋ ਕਿਥੇ ਘਤਿਓ? ਮਰਦਾਨੇ ਕਹਿਆ, ਜੀ ਮੈ ਤਾ ਵੇਚਿ ਨਾਹੀ ਖਾਧਾ। ਜਿਥੈ ਰਖਿਆ ਹੈ ਤਿਥਉ ਪਇਆ ਹੋਗਾ। ਨਾਨਕ ਕਹਿਆ ਵਜਾਇ ਮਰਦਾਨਾ। ਮਰਦਾਨੇ ਪਾਸਿ ਰਬਾਬ ਨਾਹਾ। ਮਰਦਾਨੇ ਹੁਕਮੁ ਮੰਨਿਆ, ਮਰਦਾਨਾ ਸਹਰ ਵਿਚਿ ਆਇਆ। ਆਇ ਕਰਿ ਲਗਾ ਕੋਈ ਢਾਢੀ ਟੋਲਣ। ਦੇਖੇ ਤਾਂ ਹਿਕੁ ਭੂਮਿ ਹਿਕਸੁ ਪਠਾਣ ਅਗੇ ਬੈਠਾ ਗਾਂਵਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੰਝੋਲਾ ਰਬਾਬ ਹਥਿ ਵਜਾਂਵਦਾ ਹੈ। ਮਰਦਾਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਆਇ ਸਲਾਮ ਦਿਤੋਸੁ। ਤਿਚਰਾਂ ਪਠਾਣ ਉਠਿ ਖੜਾ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ ਚਲ ਭਾਈ ਮਿਰਾਸੀ। ਹਿਕ ਬੰਦਾ ਖੁਦਾਇ ਦਾ ਤੈਨੂੰ ਸਦਦਾ ਹੈ। ਓਹੁ ਮਿਰਾਸੀ ਉਠਿ ਖੜਾ ਹੋਇਆ। ---- ਮਰਦਾਨਾ ਲੈ ਕਰਿ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਨਕ ਪਾਸ ਆਇ ਬੈਠਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਿਓਸੁ ਭਾਈ ਵਜਾਉ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸਮਾਧ ਲਗੀ ਹੋਈ ਆਹੀ। ਜਾਂ ਉਸ ਡੁਮੇਟੇ ਤਾਰ ਵਜਾਈ ਤਾਂ ਨਾਨਕ ਅਖੀਆਂ ਖੋਲੀਆਂ ਆਖਿਓਸੁ, ਵੇ ਮਰਦਾਨਾ ਤੂੰ ਵਜਾਇ। ਮਰਦਾਨੇ ਹੁਕਮੁ ਮੰਨਿਆ। ਮਰਦਾਨਾ ਤਾਰ ਵਜਾਇ ਨਾ ਸਾ ਜਾਣਦਾ ਮਰਦਾਨਾ ਲਗਾ ਵਜਾਵਣ। ਮਰਦਾਨੇ ਇਜੇਹੀ ਤਾਰਿ ਵਜਾਈ ਜੋ ਜੰਗਲ ਦੇ ਮਿਰਗਿ ਬਿਸੁਧੁ ਹੋਇ ਕੇ ਢਹਿ ਪਏ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਹੁਤ ਰੀਝਾਇਆ ਅਤੇ ਮਰਦਾਨਾ ਆਪਣੇ ਜੀ ਵਿਚਿ ਬਹੁਤ ਰਾਜੀ ਹੋਆ, ਜਾਣੇ ਜੋ ਮੈਂ ਤਾਂ ਵਜਾਇ ਨਾਹਾ ਜਾਣਦਾ ਅਤੇ ਉਹੁ ਢਾਢੀ ਹੈਰਾਨੁ ਹੋਇ ਗਇਆ ਮੈਂ ਵਡੇ ਵਡੇ ਡਿਠੇ ਆਹਾ ਪਰ ਇਹ ਗੁਣ ਕਿਸੇ ਵਿਚਿ ਨਹੀਂ ਡਿਠਾ। ---ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਖਿਆ ਮਰਦਾਨਾ ਕੋਈ ਰਬਾਬ ਲੈ। ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਆਖਿਆ, ਜੀ ਤੰਬੂਰਾ ਲਈਏ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਖਿਆ, ਮਰਦਾਨਾ ਰਬਾਬ ਗੁਰਮੁਖੀ ਢਢਿ ਅਤੇ ਹੋਰੁ ਜੁ ਵਾਜਾ ਹੈ ਸੋ ਸਭੇ ਵਿਕਾਰ ਹੈ। ਸੋ ਮਰਦਾਨੇ ਫਿਰਿ ਆਖਿਆ ਜੀ ਰਬਾਬ ਮਿਲੈ। ਤਾਂ ਫਿਰਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਖਿਆ ਮਰਦਾਨਾ ਸੁਆਲ ਕਰਨਾ ਭਲਾ ਨਾਹੀ। ਪਰ ਜਰੂਰਤ ਕਰਾਂਵਦੀ ਹੈ। ਜਾਇ ਕਰਿ ਬੇਬੇ ਜੀ ਪਾਸਿ ਆਖੁ ਜੋ ਬੇਬੇ ਜੀ ਨਾਨਕ ਕਹਿਆ ਤਉ ਉਤੇ ਸੁਆਲ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੇ ਮੰਨੇ ਤਾਂ ਆਖਾ ਅਤੇ ਨਾ ਮੰਨੇ ਤਾਂ ਨਾਹੀ ਆਖਿਦਾ। ਜੇ ਮੰਨਿਓ ਸੁ ਤਾ ਆਖੇ ਜੋ ਹਿਕੁ ਅਸਾਨੂ ਰਬਾਬ ਲੈ ਦੇ। -- ਤਾਂ ਢਾਢੀ ਕਹਿਆ ਜੀ ਏਹੁ ਰਬਾਬ ਹਾਜਰ ਹੈ। ਫਿਰਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਹਿਆ ਭਾਈ ਢਾਢੀ ਅਸਾਨੂ ਪਹੁਚਿਆ ਤੈ ਦਿਤਾ। ਪਰ ਏਹੁ ਅਸਾਡੇ ਕੰਮ ਦਾ ਨਾਹੀ। ਮਰਦਾਨਾ ਜਾਇ ਨਾਨਕੀ ਪਾਸ ਖੜਾ ਹੋਇਆ। ----- ਮਰਦਾਨੇ ਆਖਿਆ ਜੀ

ਹਿਕ ਰਬਾਬ ਜਿਤਨੇ ਤੋ ਮਿਲੇ ਤਿਤਨੇ ਤੋ ਲੈ ਦੇਉ। ਨਾਨਕੀ ਆਖਿਆ ਹਿਕੁ ਕਿਆ ਸਉ।-----ਨਾਨਕੀ ਆਖਿਆ,
ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ, ਜੇਹਾ ਤੇਰੀ ਖੁਸੀ ਆਵੈ ਤੇਹੋ ਲਐ। ਮੁਲ ਦਾ ਸਰਫਾ ਨ ਕਰ।⁷

ਕਈ ਦਿਨ ਮਰਦਾਨਾ ਰਬਾਬ ਲਭਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਕਿਤੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਰਬਾਬ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣ
ਤੇ ਉਹ ਫਿਰੰਦੇ ਰਬਾਬੀ ਦੇ ਪਿੰਡ ਪੁਜਦਾ ਹੋ। ਫਿਰੰਦੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਵਾਲੀ ਘਟਨਾ ਵੀ ਅਲੌਕਿਕ ਹੈ।

-----ਤਾਂ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਫਿਰੰਦਾ ਰਬਾਬੀ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਆਇ ਮਿਲਿਆ। ਆ ਕਰਿ ਲਗਾ ਪੁਛਣ, ਕਉਣ ਭਾਈ, ਤੂੰ
ਕਿਸਨੋ ਟੋਲਦਾ ਹੈਂ। ਮਰਦਾਨੇ ਆਖਿਆ, ਜੀ, ਇਥੇ ਹਿਕੁ ਰਬਾਬੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲੇ ਫੇਰੂ ਆਖਦੇ ਹੈਨਿ। ਫਿਰੰਦੇ ਆਖਿਆ,
ਤੇਰਾ ਨਾਉ ਕਿਆ ਹੈ? ਤੂੰ ਹੁੰਦਾ ਕਉਣ ਹੈ? ਤੂ ਭੋਜਿਆ ਕਿਸੁ ਹੈਂ? ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਵਤਨ ਕਉਣ ਹੈ? ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਕਹਿਆ,
ਮੇਰਾ ਵਤਨ ਰਾਇ ਭੋਈ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਹੈ, ਨਾਉ ਮਰਦਾਨਾ ਹੈ। ਭੋਜਿਆ ਨਾਨਕ ਵੇਦੀ ਫਕੀਰ ਹੁਕਮੁ ਰਬਾਬੁ ਲੈਣ
ਵਾਸਤੇ। ਫਿਰੰਦੇ ਆਖਿਆ, ਫਿਰੰਦਾ ਫੇਰੂ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਾਨਕ ਵੇਦੀ ਮਹੀ ਥੇ ਘਲਿਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਰਬਾਬੁ ਭੀ ਮੈਥੇ
ਹੈ। ਅਤੇ ਨਾਨਕ ਵੇਦੀ ਮੇਰਾ ਚਿਰੋਕਣਾ ਅਸਨਾਉ ਹੈ। ਮਰਦਾਨੇ ਆਖਿਆ ਜੀ ਰਬਾਬੁ ਮੈਨੂੰ ਦੇਵੋ। ਫਿਰੰਦੇ ਆਖਿਆ ਸੁਣਿ
ਮਰਦਾਨਾ ਲੈ ਰਬਾਬੁ। ਫਿਰੰਦਾ ਨ ਜਾਣੀਏ ਰਬਾਬੁ ਕਿਥੋਂ ਲੈ ਆਇਆ। ਜਾ ਮਰਦਾਨਾ ਦੇਖੇ ਤਾਂ ਕਿਆ ਦੇਖੇ, ਰਬਾਬੁ
ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ, ਮਰਦਾਨੇ ਆਖਿਆ ਜੀ ਮੁਲ ਕਹੁ। ਫਿਰੰਦੇ ਆਖਿਆ ਮਰਦਾਨੇ ਤੇਰੇ ਪਾਸਿ ਇਸ ਰਬਾਬ ਦਾ ਮੁਲ ਨਾਹੀ,
ਇਸ ਦਾ ਮੁਲ ਅਸਾ ਲੈਣਾ ਭੀ ਨਾਹੀ। ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨਗੀ ਲਗੀ ਭਾਈ ਏਹੁ ਕਉਣੁ। ਮਰਦਾਨਾ ਰਹਿ ਨ ਸਕਿਆ,
ਆਖਿਓਸੁ ਜੀ ਏਸ ਦਾ ਮੁਲ ਤੁਸਾਂ ਕਿਉ ਨਾਹੀ ਲੈਣਾ। ਫਿਰੰਦੇ ਆਖਿਆ ਏਹੁ ਰਬਾਬੁ ਅਸਾਨੂੰ ਕੁਦਰਤਿ ਨਾਲ ਹਥਿ
ਆਇਆ ਹੈ। ਅਵਾਜ ਏਸ ਦੀ ਏਹੀ ਨਿਕਲੀ ਜੋ ਫਿਰੰਦਾ ਏਹੁ ਰਬਾਬੁ ਹੋਰਸੁ ਅਗੇ ਵਜਾਵਣਾ ਨਾਹੀ। ਹਿਕੁ ਨਾਨਕ ਵੇਦੀ
ਖਤਰੀ ਹੋਸੀ ਏਹੁ ਰਬਾਬੁ ਉਸ ਦੇ ਅਗੇ ਵਜਾਵਣੀ ਤੂ ਉਸ ਅਗੇ ਵਜਾਵੇ। ਮਰਦਾਨੇ ਏਸ ਦਾ ਮੁਲ ਅਸਲ ਅਸਾਂ ਲੈਣਾ
ਨਾਹੀ। ਪਰੁ ਭਾਈ ਚਲੁ ਦੇਖ ਉਹੁ ਨਾਨਕ ਹੈ ਕੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੈ। ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਕਹਿਆ ਜੀ ਚਲੋ। ਪਰ ਜੇ ਹੁਕਮ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ
ਹਿਕ ਵਾਰੀ ਵਜਾਇ ਦੇਖਾ। ਤਾਂ ਫਿਰੰਦੇ ਕਹਿਆ ਭਾਈ ਹੋਰਬੁ ਅਗੈ ਹੁਕਮੁ ਨਾਹੀ। ਮਰਦਾਨੇ ਕਹਿਆ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਉਸੇ
ਨਾਨਕ ਭੋਜਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰੰਦੇ ਕਹਿਆ ਭਾਈ, ਤੂੰ ਜਾਣੁ। ਨਾਨਕ ਉਸੇ ਭੋਜਿਆ ਹੈ ਵਜਾਇ। ਮਰਦਾਨੇ ਰਬਾਬੁ ਹਥਿ ਲੈ
ਕਰਿ ਥਾਟ ਬਣਾਇ ਕੇ ਜਾਂ ਤਾਰ ਵਜਾਈ ਤਾਂ ਅਵਾਜ ਵਿਚੋਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੀ ਆਵੇ। ਅਤੇ ਪਿਛੋ ਦੀ ਨਾਨਕ ਦੀ
ਅਧੀਨਗੀ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਾਈ ਅਵਾਜ ਨਾ ਨਿਕਲੇ। ਤਾਂ ਮਰਦਾਨੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇ ਕਰਿ ਆਖਿਓਸੁ ਫਿਰੰਦਾ ਭਾਈ
ਝਬਿ ਚਲੁ। ਫਿਰੰਦਾ ਤੇ ਮਰਦਾਨਾ ਦੋਵੇਂ ਨਾਵੈ ਦਿਨ ਆਇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਸਿ ਖੇ ਹੋਏ, ਰਬਾਬੁ ਆਗੈ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਦੁਹਾਂ
ਮਥਾ ਟੇਕਿਆ। (ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਪਰੰਪਰਾ 247)

-----ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਏਹੁ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਮਰਦਾਨੇ ਲੈ ਰਬਾਬੁ ਹਥਿ। ਮਰਦਾਨੇ ਰਬਾਬੁ ਹਥਿ ਲੀਤਾ, ਲਗਾ
ਥਾਟ ਬਜਾਵਣ ਤਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੁ ਕੀਤਾ ਮਰਦਾਨਾ ਝਬ ਹੋਹੁ। ਮਰਦਾਨੇ ਕਹਿਆ ਜੀ ਥਾਟ ਬਣਾਇ ਦੇਵਾਂ ਨਾ। ਤਾਂ
ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਮਰਦਾਨਾ ਆਪੇ ਹੀ ਬਣ ਜਾਇਗਾ ਝਬ ਹੋਹੁ। ਮਰਦਾਨੇ ਹੁਕਮੁ ਮੰਨਿਆ ਆਪੇ ਹੀ ਥਾਟ
ਬਣਿ ਗਇਆ। ਲਗਾ ਮਰਦਾਨਾ ਤਾਰ ਵਜਾਵਣ। ਤਾਰ ਵਿਚੋਂ ਏਹੁ ਅਵਾਜ ਨਿਕਲੇ ਤੂੰ ਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਤੂੰ ਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰ
ਨਾਨਕ ਬੰਦਾ ਤੇਰਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸਮਾਧ ਲਗ ਗਈ। (ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਪਰੰਪਰਾ, ਪੰਨਾ 248)

-ਇਹਨਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਤੋਂ ਮਰਦਾਨੇ ਦਾ ਰਬਾਬ ਵਜਾਉਣ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਢੰਗ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰਬਾਬ ਦਾ
ਸੰਕੇਤ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਨੁਕਤਾਬੱਧ ਅਧਿਐਨ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਣੀ
ਕਾਰ ਰਾਗ ਅਤੇ ਕਾਵਿ ਦੇ ਅੰਤਰ ਸਬੰਧ ਤੋਂ ਭਲੀਭਾਂਤ ਵਾਕਿਫ ਸਨ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਰਣਨ

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਰਾਗ ਮਲਾਰ ਅਤੇ ਬਸੰਤ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਤੱਥ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਉਪਲਭਦ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਰਾਗ ਮਲਾਰ ਵਿੱਚ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਸਾਖੀ ਪੇਸ਼ ਹੈ—

ਜਦ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੀ ਚੌਬੀਸ ਬਰਬ ਕਾ ਹੂਆ ਤਬ ਏਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨਗਰਿ ਤਲਵੰਡੀ ਦਾਦੇ ਕਾਲੂ ਕੈ ਘਰਿ ਜਬ ਰਹਤਾ, ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਕੈ ਘਰਿ, ਤਬ ਚਉਮਾਸੇ ਕੇ ਦਿਨ ਥੇ ਅਰੁ ਘਟਾਂ ਸਾਵਨ ਕੀ ਉਮੰਡਿ ਉਮੰਡਿ ਲਾਗੀ ਬਰਸਨੈ। ਤਬ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕੁ ਰਾਤਿ ਕੇ ਸਮੇਂ ਅਪਨੈ ਘਰਿ ਮਹਿ ਬੈਠਾ ਥਾ। ਤਬ ਜਿਉ ਜਿਉ ਮੇਘੁ ਗਰਜਿ ਗਰਜਿ ਬਰਸੈ, ਤਿਉ ਤਿਉ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਜੀ ਕਾ ਮਨੁ ਉਮੰਡਿ ਉਮੰਡਿ ਲਾਗਾ ਪਰਮੇਸੁਰ ਜੀ ਕਾ ਜਸੁ ਗਾਵਣੈ। ਤਬ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਜੀ ਕਉ ਗਾਵਤੇ ਸੁਨਿ ਕਰਿ ਮਾਤਾ ਕਹਿਆ ਜਿ, ਬੱਚਾ ! ਰੰਚਕ ਇਕੁ ਸੋਵਹਿ ਤਾ ਭਲਾ ਹੋਵੈ। ਜਬ ਏਹੁ ਸਬਦੁ ਮੁਖ ਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਕਹਿਆ, ਤਬ ਬਬੀਹਾ ਬੋਲਿਆ। ਤਬ ਬਬੀਹੈ ਕਹਿਆ ਜਿ, ਪ੍ਰਿਉ ਪ੍ਰਿਉ। ਤਬ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਕਹਿਆ ਜਿ, ਮਾਤਾ ਜੀ ! ਮੇਰਾ ਸਰੀਕੁ ਜਿ ਸਿ ਜਾਗਦਾ ਹੈ, ਮੈ ਕਿਉ ਕਰਿ ਸੋਵਾ? ਤਬ ਮਾਤਾ ਜੀ ਕਹਿਆ ਜਿ, ਬੱਚਾ ! ਸੁ ਤੇਰਾ ਸਰੀਕੁ ਕਵਣ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾ ਲੀਆ ਤੂ ਜਾਗਤਾ ਹੈ? ਤਬ ਮਲਾਰ ਰਾਗ ਮਹਿ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਬਾਣੀ ਬੋਲੀ ਜਿ—
ਰੈਨਿ ਬਾਬੀਹਾ ਬੋਲਿਓ ਮੇਰੀ ਮਾਈ॥

ਇਸ ਸਾਖੀ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਬੱਚਲਾਂ ਦਾ ਵਰ੍ਹਨਾਂ ਅਤੇ ਬਬੀਹੇ ਦਾ ਬੋਲਣਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਲਾਰ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਬਾਣੀ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਮਲਾਰ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਬਾਣੀ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ:

ਤਬ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮਲਾਰ ਰਾਗ ਮਹਿ ਬਾਣੀ ਬੋਲੀ। ਸਾਵਣ ਕਾ ਮਹੀਨਾ ਥਾ, ਉਪਰ ਤੇ ਮੇਘ ਬਰਸਤਾ ਥਾ, ਤਬ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕੁ ਜੀ ਅਲਾਪਿ ਕਰਿ ਮਲਾਰੁ ਬਾਣੀ ਬੋਲਿ ਉਠਿਆ ਜਿ:—

ਦੁਖੁ ਵੇਛੋੜਾ ਇਕੁ ਦੁਖੁ ਭੂਖ॥

(ਵਾਰ ਮਲਾਰ ਮਹਲਾ ੧ ਪੰਨਾ 1256)

ਇੱਕ ਹੋਰ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਐਸਾ ਹੀ ਬਸੰਤ ਰਾਗ ਬਾਰੇ ਦਰਜ ਹੈ। ਮਿਹਰਬਾਨ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਬਸੰਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨਾਮਕ ਇੱਕ ਸਾਖੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ:

ਜਦਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕੁ ਜੀ ਪੰਜੀਸ ਛਬੀਸ ਬਰਸ ਕਾ ਭੈਆ ਤਬ ਏਕ ਦਿਨਿ ਪੰਜਾਬ ਕੀ ਧਰਤੀ ਨਗਰਿ ਤਲਵੰਡੀ ਰਾਇ ਭੋਇ ਦੀ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੀ ਅੰਦਰਿ ਘਰਿ ਕੈ ਬਿਥੈ ਪੜਿਆ ਹੀ ਰਹਤਾ। ਜਬ ਕਈ ਮਾਸ ਦਿਨ ਪੜਿਆ ਹੀ ਰਹਿਆ ਤਬ ਬਸੰਤ ਚੜਿਆ। ਤਬ ਜਿਤਨੇ ਲੋਕ ਤਲਵੰਡੀ ਕੇ ਥੇ ਏਤਨਿਆਂ ਲੋਕ ਮਿਲਿਨਿ ਆਏ ਜਿ - ਨਾਨਕ ਜੀ ! ਤੈ ਬਹੁਤੁ ਦਿਨ ਮਾਹ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹੈਨਿ ਅੰਦਰੇ, ਪਰੁ ਹੁਣਿ ਚੇਤੁ ਚੜਿਆ ਹੈ। ਲੋਕ ਸਭਿ ਬਸੰਤੁ ਚੜਿਆ ਖੁਸੀ ਹੋਤੇ ਹੈਂ, ਬਾਹਰਿ ਚਲੀਐ, ਏਕ ਬਾਰ ਚੇਤ ਕੀ ਬਹਾਰ ਲੀਜੀਐ। ਤਬ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਬਸੰਤ ਰਾਗ ਮਹਿ ਬਾਣੀ ਬੋਲੀ ਜਿ:

ਮਾਹਾ ਮਾਹਾ ਮੁਮਾਰਖੀ ਚੜਿਆ ਸਦਾ ਬਸੰਤ॥

(ਬਸੰਤ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ 1168)

ਆਸਾ ਰਾਗ ਦੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹਤਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਗ ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਾਮ ਗੁਰ ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵੀ ਇਸ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਾਗ ਸੂਫੀ ਸੰਗੀਤ ਪਰੰਪਰਾ ਵੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਸੂਫੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਰਾਗ ਦਾ ਲਗਾਤਾਰ ਗਾਇਨ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਫਰੀਦ ਦੀ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠੇ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਫਰਮਾਇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਲਾਇਤ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਆਸਾ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਰਚਿਤ ਵਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਹਿਤ ਹੋਈ।

ਇਸ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ: " ਸ਼ੇਖ ਨੇ ਕਿਹਾ— ਨਾਨਕ, ਹਿਕ ਖੁਦਾਇ ਕੀ ਵਾਰ ਸੁਣਾਇ, ਅਸਾਨੂੰ ਇਹ ਮਖਸੂਦ ਹੈ, ਜੋ ਵਾਰ ਦੁਹ ਬਾਬੂ ਹੋਂਦੀ ਨਾਹੀਂ ਅਤੇ ਤੂ ਇਕੋ ਹਿਕੁ ਆਖਦਾ ਹੈਂ ਵੇਖਾਂ ਖੁਦਾਇ ਦਾ ਸਰੀਕ ਤੂ ਕਵਣ ਕਰਸੀ? ਤੂ ਬਾਬੇ ਆਖਿਆ, ਮਰਦਾਨਿਆ, ਰਬਾਬੁ ਵਜਾਇ। ਤਾ ਮਰਦਾਨੇ ਰਬਾਬੁ ਵਜਾਇਆ, ਰਾਗ ਆਸਾ ਕੀਤਾ ਬਾਬੇ

ਸਲੋਕੁ ਦਿਤਾ, ਸਲੋਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੧--।”¹

ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਸਾ ਰਾਗ ਦੀ ਵਾਰ ਸੁਣਾਉਣ ਹਿਤ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਆਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗਉੜੀ ਅਤੇ ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਬਾਰੇ ਵੀ ਟਿਪਣੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ- ”ਫਿਰ ਸੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਕਹਿਆ ਕਿ ਜੋ ਜੀ ਢਾਢੀ ਰਾਜਿਓਂ ਕੀ ਵਾਰ ਗਾਵਤੇ ਹੈਂ ਸੋ ਰਾਜੇ ਭੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਵਤੇ ਹੈਂ ਅਰ ਸੂਰਮੇਂ ਭੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਜੁਧ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਅਰ ਕਾਇਰਾਂ ਕੇ ਮਨ ਮੈਂ ਭੀ ਜੁੱਧ ਕਾ ਉਦਮ ਹੋਇ ਆਵਤਾ ਹੈ। ਤੈਸੇ ਹੀ ਜੋ ਮਹਾਰਾਜ ਕੀ ਵਾਰ ਗਾਵਤੇ ਹੈਂ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਭੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਅਤੇ ਸੰਤ ਭੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਤੇ ਹੈਂ, ਅਰ ਜੋਨਿ ਸੋ ਜਗਯਾਂਸੀ ਹੈਂ ਤਿਨੋਂ ਕੋਂ ਭੀ ਮਨ ਅਰ ਇੰਦ੍ਰੀਅਹੁ ਕੇ ਜੀਤਨੇ ਕਾ ਉਦਮ ਹੋਇ ਆਵਤਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਤੇ ਤੁਸੀ ਮੇਰੇ ਤਾਂਈ ਕਾਈ ਪਰਮੇਸਰ ਕੀ ਵਾਰ ਸੁਣਾਵਹੁ। ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਕਹਿਆ ਮਰਦਾਨਿਆ ਕਬੀਰ ਜੀ ਗਉੜੀ ਕਾ ਰਾਗ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕੀਆ ਹੈ ਅਰ ਸਿਧਹੁ ਨੇ ਰਾਮਕਲੀ ਕਾ ਰਾਗ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕੀਆ ਹੈ ਅਰ ਹਮਾਰੇ ਸਭੀ ਰਾਗ ਹੈਂ ਅਰ ਇਹ ਪੀਰ ਆਸਾਵੰਤ ਆਇਆ ਹੈ ਸੋ ਆਸਾ ਕੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਵਾਰ ਸੁਣਾਵਹੁ।”

ਮਿਹਰਬਾਨ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਸੁਰਾਸ਼ਟ ਵਿਖੇ ਸੋਰਠ ਰਾਗ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਰਸਾਉਂਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ- ਤਬ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿ ਜਿ, ਮਰਦਾਨਿਆ, ਕਰੁ ਦਿਖਾ, ਸੋਰਠਿ ਰਾਗੁ। ਤਬ ਮਰਦਾਨੇ ਸੋਰਠਿ ਰਾਗ ਕਿਆ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਇ ਕਰਿ। ਮਰਦਾਨੇ ਜਿ ਸੋਰਠਿ ਅਲਾਪੀ ਅਰੁ ਬਾਬਾ ਜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਭਇਆ। ਤਬ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਪਹਿ ਮਰਦਾਨੇ ਕਹਿਆ ਜਿ, ਰਾਗ ਤਾਂ ਸਭਿ ਭਲੇ ਹੈਨਿ ਪਣੁ ਜੀ ਸੋਰਠਿ ਰਾਗ ਸਭਨਾ ਰਾਗਾਂ ਮਹਿ ਖਰਾ ਸੋਹਾਵਣਾ ਰਾਗੁ ਹੈ। ਤਬ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਜਿ, ਮਰਦਾਨਿਆ, ਤੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ ਸੋਰਠਿ ਰਾਗ ਕਿਤੁ ਸੋਹਾਵਣਾ ਲਗਦਾ ਹੈ? ਕਹੈ, ਜੀ, ਨਾਹੀ ਜਾਣਦਾ ਜਿਉ ਹੈ, ਤਿਉਂ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈਐ। ਤਬ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਬਾਣੀ ਬੋਲੀ ਸਲੋਕੁ ਜਿ:-

ਸੋਰਠਿ ਤਾਮਿ ਸੋਹਾਵਣੀ ਜੇ ਸਚਾ ਮਨਿ ਹੋਇ॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਪੰਨਾ 642)

ਤਬ ਮਰਦਾਨਾ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕੀ ਚਰਨੀਂ ਲਾਗਾ, ਕਹਣੇ ਲਾਗਾ, ਸੇ ਐਸੇ ਰਾਗ ਤੂੰ ਹੈ ਕਰਹਿ, ਤੁਮ ਹੀ ਤੇ ਐਸਾ ਰਾਗੁ ਹੋਇ ਜੀ, ਹੋਰੁ ਕਵਣੁ ਕਰਿ ਸਕੈ?

ਮਿਹਰਬਾਨ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਵਿਆਹ ਨਾਮਕ ਸਾਖੀ ਵਿੱਚ ਸੂਹੀ ਰਾਗ ਅੰਦਰ ਛੰਤ ਗਾਇਨ ਦਾ ਬੜਾ ਭਾਵ ਪੂਰਤ ਹਵਾਲਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ:

ਤਬ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਮਿਲਿ ਕਰਿ, ਘੋੜਾ ਬਹੇੜਾ ਲੇ ਕਰਿ ਆਈਆਂ, ਸੋਹਿਲੇ ਲੱਗੀਆਂ ਗਾਵਣੇ। ਤਬ ਉਨਹੁ ਇਸਤ੍ਰੀਅਹੁ ਜਿ ਭਲੇ ਘਰਿ ਮਹਿ ਮਿਲਿ ਕਰਿ ਸੋਹਿਲੇ ਗਾਏ। ਤਬ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕੁ ਜੀ ਉਨ ਕਾ ਰਾਗੁ ਸੁਨਿ ਕਰਿ ਖੁਸ਼ੀ ਭੈਆ ਜਿ, ” ਭਾਈ ! ਏ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਇ ਹੋਇ ਮਾਨੁਖ ਕੇ ਸੋਹਿਲੇ ਕਿਉ ਗਾਵਦੀਆਂ ਹੈਨਿ, ਮੈ ਆਪੁਨੇ ਲਾਲਨ ਕੇ ਸੋਹਿਲੇ ਕਿਉ ਨਾਹੀ ਗਾਵਤਾ, ਜਿਸੁ ਸਿਉ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ।” ਤਬ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕੁ ਜੀ ਪ੍ਰੇਮ ਪਰਮੇਸੁਰ ਕੇ ਸਾਥਿ ਬਾਨੀ ਬੋਲਿ ਉਠਾ, ਸੂਹੀ ਰਾਗ ਮਹਿ ਸਿਫਤੀ ਛੰਤੁ, ਜਿ-

ਹਮ ਘਰਿ ਸਾਜਨ ਆਏ॥ ਸਾਚੈ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਏ॥ (ਸੂਹੀ ਛੰਤ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ 764)

ਤਬ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਕਉ ਮਹਲ ਅੰਤਰਿ ਤਣੀ ਛੁਹਾਵਣੀ ਲੇ ਗਏ। ਤਬ ਇਸਤਰੀਅਹੁ ਤਣੀ ਛੁਹਾਈ। ਆਪਣਾ ਅਚਾਰੁ ਕੀਆ। ਤਬ ਸੂਹੀ ਰਾਗ ਮਹਿ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕੁ ਜੀ ਬਾਨੀ ਬੋਲਿ ਉਠਾ:-

ਆਵਹੁ ਸਾਜਨਾ, ਹਉ ਦੇਖਾ ਦਰਸਨ ਤੇਰਾ ਰਾਮ॥ (ਸੂਹੀ ਛੰਤ ਮਹਲਾ ੧ ਪੰਨਾ 764)

ਤਬ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਰਾਤਿ ਕੈ ਸਮਉ ਏਹੁ ਸਬਦੁ ਕੀਆ। ਅਰ ਇਸਨਾਨੁ ਕਰਿ ਕਰਿ ਪ੍ਰਾਤ ਸਮਉ ਜਨੇਤ ਮਹਿ ਆਇ ਬੈਠਾ ਅਲਾਪਿ ਕਰਿ ਰਾਗੁ ਮੰਦਰੀ ਬਿਲਾਵਲੁ ਅਰੁ ਪੀਛੇ ਤੇ ਅਲਾਪਿ ਕਰਿ ਰਬਾਬੀ ਜਾਜਕ ਕੀਰਤਨੁ ਗਾਵਹਿ ਅਰੁ ਆਗੈ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕੁ ਜੀ ਗਾਵੈ। ਪਰੁ ਜਿਨਹੁ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕੁ ਜੀ ਗਾਵਤਾ ਸੁਣਿਆ ਤੇ ਸਦੇਹ ਪਰਮਗਤਿ ਗਏ। ਜਿਨਹੁ ਸੁਣਿਆ ਦੇਖਿਆ, ਜਿਨਹੁ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਕਾ ਸਬਦੁ ਬਿਰਾਨੇ ਮੁਖਿ ਤੇ ਸੁਣਿਆ ਤੇ ਭੀ ਮੁਕਤੇ ਭਏ। ਤਿਹੁ ਲੋਆਂ ਮਹਿ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰੁ ਹੋਇਆ।

ਪਰਮੇਸੁਰਿ ਏਹੁ ਸਬਦੁ ਮੰਨਿ ਲੀਆ॥ (ਮਿਹਰਬਾਨ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਪੰਨਾ 69)

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇਕਾਂਤ ਵਿੱਚ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਸਬਦ ਸੁਣਦੇ ਹਨ- ਮਿਹਰਬਾਨ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਤੋਂ ਵੀ ਲਗਦਾ ਹੈ-

ਤਬ ਐਸੀ ਆਗਿਆ ਸ੍ਰੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਭਈ ਜਿ ਏਕ ਦਿਨਿ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਮਰਦਾਨੇ ਰਬਾਬੀ ਕਉ ਕਹਿਆ ਜਿ, ਮਰਦਾਨਿਆ, ਰਬਾਬ ਲੈ, ਤੋ ਅਜੁ ਕਿਤੇ ਇਕੰਤਿ ਜਾਇ ਕੈ ਗੁਜਰਾਨ ਕਰ ਆਈਐ ਇਥੇ ਲੋਕ ਧਿਰ ਧਿਰ ਦੇ ਆਇ ਝਬਦੇ ਹੈਨਿ, ਸ਼ਬਦ ਨਾਲਿ ਪਰਚਣ ਦੇਦੇ ਦੇ ਨਾਹੀ। ਅਖੈ ਜੀ ਭਲਾ। ਤਬ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮਰਦਾਨੇ ਨੋ ਸਾਬਿ ਲੈ ਕੈ ਬਾਹਿਰ ਆਇਆ। ਤਬ ਕੋਹ ਇਕ ਦੀ ਵਿਥਿ ਗਿਰਾਵਹੁ ਪਾਇ ਕੈ, ਇਕਤੁ ਕਿਨਾਰੇ ਦਰੀਆਵ ਤੇ ਨੇੜੇ ਭਲੀ ਠਉੜ ਦੇਖਿ ਕੈ, ਰੁਖ ਭੀ ਥੇ ਤਹਾ, ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਬੈਠਿ ਗਏ। ਅਰੁ ਮਰਦਾਨੇ ਨੋ ਆਗਿਆ ਹੋਈ, ਜੁ ਰਬਾਬੁ ਸਾਜਿ ਕਰਿ ਅਤੇ ਉਚੇ ਸੁਰਿ ਹੋਇ ਕੈ ਸਬਦੁ ਉਚਾਰੁ ਕਰਿ। ਤਬ ਮਰਦਾਨੇ ਰਬਾਬੁ ਸਾਜਿ ਕੀਤਾ ਰਾਗ ਅਲਾਪਿਆ। ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ ਮਰਦਾਨਾ ਲਗਾ ਗਾਵਣੇ। ਸੁ ਮਰਦਾਨੇ ਉਪਰਿ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੀ ਖੁਸੀ ਸੀ। ਜਾਂ ਮਰਦਾਨਾ ਗਾਵਦਾ, ਤਾਂ ਰੰਗੁ ਸਹਜੇ ਹੀ ਪਾਉਂਦਾ। ਤਬ ਬਾਬਾ ਬਹੁਤੁ ਰੰਗ ਦੇ ਘਰਿ ਹੋਆ। ਤਬ ਲੋਕ ਉਥੇ ਭੀ ਆਇ ਜੁੜਿ ਗਏ। ਤਬ ਜਦਿ ਮਰਦਾਨੇ ਬਹੁਤੁ ਸਬਦੁ ਗਾਵੈਂ, ਪਹਰੁ ਇਕੁ ਗੁਦਰਿਆ, ਤਬ ਸਬਦੁ ਕਾ ਭੋਗੁ ਪੈਆ। ਤਬ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਦੇਖੈ ਤਾਂ ਲੋਕ ਜੁੜੇ ਬੈਠੇ ਹੈਨਿ।

ਰਬਾਬੀ ਭਾਈ ਬਲਵੰਡ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸੱਤਾ- ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ 6, ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼), ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ ਇਹਨਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਲਵੰਡ ਰਬਾਬੀ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਲਵੰਡ ਰਬਾਬੀ ਦਾ ਨਾਂ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਚਰਚਿਤ ਹੈ। ਆਪ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਅਨਿੰਨ ਕੀਰਤਨੀਏ ਸਨ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਬਲਵੰਡ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਤਕ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਵੱਲੋਂ ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ ਵਿੱਚ ਰਚੀ ਵਾਰ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਇਸ ਵਾਰ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵੇਰਵੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਰ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਰਵਾਇਤ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਾਰ ਦੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਪਾਠ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਰੀਰਕ ਕਸ਼ਟ ਦੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਬਲਵੰਡ ਰਬਾਬੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰ ਗੱਦੀ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਪੋਥੀਆਂ ਦੇਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬਾਣੀ ਦਾ ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਲਈ ਬਲਵੰਡ ਰਬਾਬੀ ਵੀ ਨਾਲ ਭੇਜਿਆ। ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਭੱਲਾ ਨੇ ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ -

ਬਲਵੰਡ ਰਬਾਬੀ ਤੁਮ ਸੰਗ ਜਾਵੈ ॥ ਸਮੇ ਸਮੇ ਹਰਿ ਕੀਰਤਨ ਗਾਵੈ ॥

ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਵੀ ਬਲਵੰਡ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਾ ਸੀ-

ਹੁਤੋ ਡੂਮ ਬਲਵੰਡ ਮਹਾਨਾ ॥ ਤਾ ਤਿਸਕੋ ਅਨੁਜ ਸੁਜਾਨਾ ॥

ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਭੀ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਲਵੰਡ ਰਬਾਬੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਦੇਸ਼ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਬੱਤੀ ਦੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਜੀਭ ਰੱਖੀਦੀ ਹੈ।

ਬਲਵੰਡ ਰਬਾਬੀ ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਬਹੈ। ਚੌਕੀ ਸਬਦ ਸੁਨਾਇ ਸਦਾ ਸੁਖ ਮੋ ਰਹੈ।

ਗੁਰ ਬਾਬੇ ਕਹੀ ਸੁ ਪਾਸ ਇਸੇ ਇਮ ਰਾਖੀਐ। ਹੋ ਜਿਮ ਦਾਤਨ ਮੋ ਜੀਭ ਵਚਨ ਸਭ ਭਾਖੀਐ।

ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਵਾਰਤਕ) ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ-ਬਲਵੰਡ ਮੇਰਾ ਰਬਾਬੀ ਹੈ। ਇਸ ਕੋ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਈਐ। ਤੁਸਾਡੇ ਰੋਬਰੋ (ਰੁਬਰੂ) ਸਬਦ ਕੀ ਚਉਕੀ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ ਕੋ ਇਉ ਰਖਨਾ ਜਿਉ ਦੰਦਾ ਮੇ ਜੀਭ ਰਹਦੀ ਹੈ। ਅਰ ਹੋਰ ਸਭ ਮਿਲਾਪੀਆ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਆਗਿਆ ਹੈ।

ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਲਵੰਡ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੁੜ ਗਿਆ। ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਲੋਪ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਇਸ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਬਲਵੰਡ ਦਾ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਬਲਵੰਡ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਆਸ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ। ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਇਹ ਸਾਖੀ ਬੜੇ ਰੌਚਕ ਵੰਗ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਹੈ-

ਤਬ ਬੁਢਾ ਖਡੂਰ ਕੋ ਆਇਆ, ਮਾਈ ਬਿਰਾਈ ਕੇ ਘਰ। ਮਾਈ ਬਿਰਾਈ ਬੈਠੀ ਥੀ। ਅਰ ਬਲਵੰਡ ਭੀ ਉਥੇ ਥਾ। ਬੁਢੇ ਨੇ ਮਾਈ ਕੋ ਪੈਰੀ ਪਉਨਾ ਕੀਆ ਅਰ ਮਾਈ ਨੂੰ ਆਖਿਆ-ਸਾਨੂੰ ਬੜੀ ਲੋਚਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਕਾ ਦਰਸਨ ਕਰਾਉ। ਤਬ ਮਾਈ ਨੇ ਆਖਿਆ- ਗੁਰੂ ਕੀ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ। ਜਿਥੇ ਤੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਜਰ ਆਵਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਲਭ ਲੈ। ਤਬ ਬੁਢੇ ਆਖਿਆ-

ਮਾਈ ਤੇਰੇ ਮਥੇ ਮਾਲੂਮ ਹੋਵਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਤੇਰੇ ਘਰ ਮੇਂ ਹੈ। ਅਰ ਮੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਾ ਵਚਨ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਮੈਂ ਹੋਵਾਰਾ ਤਿਥੇ ਤੈਨੂੰ ਦਰਸਨ ਦੇਵਾਰਾ। ਤਬ ਬਲਵੰਡ ਆਖਿਆ- ਭਾਈ ਬੁਢਿਆ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਹੋਏ ਹੈ ਸਾਨੂੰ ਦੁਆਰੇ ਉਪਰਿ ਬੈਠਿਆ ਨੂੰ। ਭਲਾ ਹੋਇਆ ਤੂ ਆਇਆ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਕੀ ਖੁਸੀ ਹੈ। ਭਲਾ ਕਰੇ ਦੁਆਰਾ ਖੋਲੇ। ਤੂ ਦਰਸਨ ਕਰੇ ਅਰ ਸਾਨੂੰ ਕਰਾਵੈ। ਤਬ ਬੁਢੇ ਦੁਆਰਾ ਖੋਲਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਚਰਨ ਕੇ ਆਗੇ ਜਾਇ ਪੜੇ ਅਰ ਬਲਵੰਡ ਨੇ ਰਬਾਬ ਬਜਾਇਆ। ਮਾਈ ਬਿਰਾਈ ਅਉਰ ਬੁਢਾ ਦਰਸਨ ਤੇ ਲਗੇ ਕਰਨ। ਅਰ ਬਲਵੰਡ ਕੀਰਤਨ ਲਗਾ ਕਰਨ। ----ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੰਘਾਸਨ ਪਰ ਆਨ ਬੈਠੇ। ਬਲਵੰਡ ਰਬਾਬੀ ਸਬਦ ਕੀ ਚਉਕੀ ਕੀਆ।

ਇਕ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਬੁਢੇ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਨਾ ਸੁਣਾਉਣ ਕਾਰਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਲਵੰਡ ਨਾਲ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋਏ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਮੁਆਫ ਕਰ ਦਿੱਤਾ-

ਤਬ ਬਲਵੰਡ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ- ਮੇਹਰਵਾਨ ਮੈ ਬਡਾ ਪਾਪੀ ਹਾ ਮੈਨੂੰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਬਖਸੀਏ। ਤਬ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਰਪਾ ਕੇ ਘਰ ਆਏ। ਤਬ ਆਗਿਆ ਹੋਈ- ਕੁਝ ਉਸਤਤ ਕਰ। ਤਬ ਬਲਵੰਡ ਆਖਿਆ- ਮੇਹਰਵਾਨ ਮੇਰੇ ਪਾਸੇ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਹੋਦਾ। ਮੈਂ ਬਡਾ ਗੁਨਹਗਾਰ ਹਾ। ਆਗਿਆ ਹੋਈ- ਮੇਰੇ ਬਚਨ ਕਰਕੇ ਤੂ ਉਸਤਤ ਕਰਿ। ਤਬ ਬਲਵੰਡ ਨੇ ਟਿਕੇ ਕੀ ਵਾਰ ਆਖੀ। ਤਬ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਖੁਸੀ ਹੋਈ। ਤਬ ਬਲਵੰਡ ਕੇ ਘਟ ਮੇ ਬਾਨੀ ਕਾ ਨਿਵਾਸ ਹੋਆ।

ਸੱਤੇ ਅਤੇ ਬਲਵੰਡ ਦੁਆਰਾ ਰਚੀ ਵਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਬਾਰੇ ਵੀ ਹਵਾਲੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ-

ਪੌੜੀ ਕਰੀ ਬਲਵੰਡ ਇਹ ਟਿਕੇ ਕੀ ਵਾਰ ਮਿਲਾਇ। ਸੋਹਤ ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਮੇਂ ਸਭ ਕੇ ਗਾਵਤ ਤਾਰ।

ਸੁਨ ਬਾਕ ਬਿਲਾਸ ਬਲਵੰਡ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰ ਭਏ ਪ੍ਰਸੰਨ। ਪਉੜੀ ਸੁਨ ਕਰ ਵਾਰ ਕੀ ਸਭ ਲੋਕ ਕਰੇਂ ਧਨ ਧੰਨ।

ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਰਵਾਇਤ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਟਿੱਕਾ ਲੱਗਦਾ ਉਦੋਂ ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਬਲਵੰਡ ਉਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਿੱਚ ਵਾਰ ਦੀ ਪਉੜੀ ਉਚਾਰਦੇ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਇਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਚੀ ਵਾਰ ਨੂੰ ਟਿੱਕੇ ਦੀ ਵਾਰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰ ਗੱਦੀ ਮਿਲਣ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਪਹਿਲਾ ਦੀਵਾਨ ਲਗਾਇਆ ਉਦੋਂ ਭਾਈ ਸਤਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਲਵੰਡ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਬਾਰੇ ਪਉੜੀ ਉਚਾਰੀ-

ਬਲਵੰਡ ਰਬਾਬੀ ਸਤਾ ਆਏ। ਅਦਭੁਤ ਦਰਸਨ ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਏ।

ਤਿਨ ਧੁਨ ਰਬਾਬ ਕਰ ਉਸਤਤ ਕਰੀ। ਟਿਕੇ ਵਾਰ ਕੀ ਪਉੜੀ ਕਰੀ।

ਅਤੇ ਫਿਰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ-

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘਾਸਨ ਪਰ ਆ ਬੈਠੇ। ਬਲੂ ਮੋਰਛਲੁ ਲਗਾ ਕਰਨੇ। ਤਬ ਸਤਾ ਬਲਵੰਡ ਰਬਾਬੀ ਆਨ ਕਰ ਭਜਨ ਲਗੇ ਕਰਨੇ। ----ਜਬ ਪ੍ਰਭਾਤ ਹੋਤਾ ਤਬ ਬਲਵੰਡ ਅਰ ਸਤਾ ਸਬਦ ਕੀ ਚਉਕੀ ਕਰਤੇ ਥੇ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਦੀ ਗੁਰਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਏ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਬਲਵੰਡ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਰੇ ਪੌੜੀ ਉਚਾਰੀ। ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ-

ਬਲਵੰਡ ਪੁਤਰ ਸਤਾ ਤਹ ਆਇਆ। ਆਨ ਹਜੂਰ ਰਬਾਬ ਵਜਾਇਆ।

ਗੁਰ ਉਸਤਤ ਕਰਿ ਗਾਵਨ ਲਾਗਾ। ਕਰੈ ਭਜਨ ਪ੍ਰੇਮ-ਰਸ ਪਾਗਾ।

ਪਉੜੀ ਕਰ ਉਸਤਤ ਮੁਖਿ ਗਾਈ। ਟਿੱਕੇ ਕੀ ਵਾਰ ਮਾਹਿ ਲਾਈ।

ਸਤਿਗੁਰ ਤਾ ਪਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੀ। ਸੰਗ ਵਾਰ ਲਗਾਇ ਰਿੰਬ ਲਿਖ ਧਰੀ।

ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਲਵੰਡ ਸੁਭਾਗ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਚੀ ਵਾਰ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ^

ਜਿੰਹ ਨਰ ਕਉ ਜਗ ਕੋਊ ਨ ਜਾਨੈ। ਨਾਮ ਜਪਤ ਸੇ ਚਹੁੰ ਕੁੰਟ ਮਾਨੈ।

ਸਤਾ ਅਰੁ ਬਲਵੰਡ ਮਿਰਾਸੀ। ਤਾਕੀ ਕਟੀ ਗੁਰੁ ਭਵ ਫਾਸੀ।

ਤਿਨਹਿੰ ਵਾਰ ਗੁਰ ਉਪਮ ਉਚਾਰੀ। ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਮਹਿ ਲਿਖ ਗੁਰ ਧਾਰੀ।

ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਬਲਵੰਡ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਭੁੱਲ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਨੂੰ ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਕਰਤਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਇੱਕ ਸਾਖੀ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਅਤੇ ਦਾਲਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗਾਇਨ ਕਲਾ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਉਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਭਵਿਖ ਬਾਣੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪੰਜਵੇਂ ਜਾਮੇ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਅਵੱਗਿਆ ਕਰੋਗੇ -

ਏਕ ਅਨੀਹ ਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ। ਰਾਵੀ ਤਟ ਬੈਠੇ ਸੁਖ ਖਾਨਕ।
ਦਾਲ ਡੂਮ ਸਾਥ ਮਰਦਾਨੇ। ਢੂੰਢਤ ਆਏ ਗੁਰੂ ਨਿਕਟਾਨੇ।
ਮਰਦਾਨੇ ਕੋ ਤਬ ਗੁਰ ਕਹਾ। ਰਬਾਬ ਬਜਾਵੇ ਰਾਗ ਸੁ ਗਹਾ।
ਰਬਾਬ ਬਜਾਯੋ ਤਿੰਹ ਬਡ ਭਾਗੇ। ਆਪ ਦਾਲੇ ਸਿਉ ਗਾਵਨਿ ਲਾਗੇ।
ਘੜੀ ਜੁਗਲ ਦਿਨ ਜਬੈ ਰਹਾਈ। ਆਸਾ ਰਾਗਨੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਗਾਈ।
ਸੁਨਤ ਰਾਗ ਪੰਛੀ ਮ੍ਰਿਗ ਮੋਹੈ। ਬੈਰ ਭਾਵ ਨਿਜ ਮਨ ਨਹੀਂ ਜੋਹੈ।
ਮਾਨ ਕੀਓ ਮਰਦਾਨੇ ਦਾਲੇ। ਮ੍ਰਿਗ ਪੰਛੀ ਮੋਹ ਹਮ ਖਿਆਲੇ।
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤਬ ਮੋਨ ਸੁਧਾਰੀ। ਦਾਲੇ ਕਹਿਓ ਮੋਨ ਕਿਮ ਸਾਰੀ।-----

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤਬ ਕਹਾ ਤੁਮੈ ਮਾਨ ਅਬ ਕੀਨ।
ਮਾਨ ਸਹਿਤਿ ਕਲਿਆਨ ਨਹਿ ਕਰੋ ਜਤਨ ਚਿਤ ਚੀਨ।
ਤਬ ਦੁਹੰਅਨ ਬਿਨਤੀ ਕਰੀ ਹੇ ਪ੍ਰਭ ਬਖਸ ਦਿਆਲ।
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਤਬ ਕਹਾ ਲਿਖਾ ਇਹੀ ਬਿਧ ਭਾਲ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਬਲਵੰਡ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਭੁੱਲ ਨੂੰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚੋਜ ਹੀ ਗਿਣਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਰਚਦੇ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ਲਿੱਖ ਦਿੱਤਾ-

ਜੇ ਗੁਰ ਸਾਂਗਿ ਵਰਤਦਾ ਸਿਖੁ ਸਿਦਕੁ ਨਾ ਹਾਰੇ।

ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਤੁਕ ਕਿਸੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ ਹੈ। ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਇੱਕ ਕੌਤਕ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਕੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਪਿਆ -

ਜੇ ਗੁਰ ਭਾਰਮਾਏ ਸਾਂਗੁ ਕਰਿ ਕਿਆ ਸਿਖੁ ਵਿਚਾਰਾ।

ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਬਲਵੰਡ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਬਲਵੰਡ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪ ਵੈਰਾਗ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ 6 ਵਿੱਚ ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਬਲਵੰਡ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਲੌਕਿਕ ਕਥਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਬਲਵੰਡ ਸੱਤਾ ਮਨ ਮੈਂ ਸੁਖ ਧਰੈਂ। ਹਰਿ ਗੋਵਿੰਦ ਢਿਗ ਕੀਰਤਨ ਕਰੈਂ।

ਏਕ ਦਿਵਸ ਬਹੁ ਕੀਰਤਨ ਕੀਨੇ। ਗੁਰ ਬਪ ਦੇਖ ਹਰਖ ਮਨ ਲੀਨੇ॥ 799

ਅੰਤ ਸਮਾ ਅਪਨਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਯੋ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬੋਲ ਪਠਾਯੋ।

ਮਹਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਪੁਨ ਲਖਮੀ ਦਾਸ। ਮਹਾਂ ਦੇਵ ਦਾਸੁ ਸੁਖ ਰਾਸ॥ 800

ਦੋਹਰਾ- ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਲੇਵਨ ਪਠੇ ਏਹੁ ਚਾਰੋਂ ਤਬ ਆਇ।

ਬਲਵੰਡ ਸਤੈ ਕੋ ਦਰਸ ਦੈ ਐਸੇ ਕਹਾ ਸੁਨਾਇ॥ 801

ਚੌਪਈ- ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਜੀ ਤੁਮੈਂ ਬੁਲਾਯੋ।

ਸ੍ਰਾਪ ਪੁਰ ਜਸ ਤੋਰ ਮਹਾਯੋ। ਬਲਵੰਡ ਸੱਤੇ ਤਿੰਹ ਬੰਦਨ ਧਾਰ। ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਕੋ ਦੀਓ ਦਿਦਾਰ॥ 802

ਗੁਰ ਮੂਰਤ ਮਨ ਮੈਂ ਦ੍ਰਿੜ ਕੀਨੀ। ਸੱਤਨਾਮ ਕਹ ਬਪ ਤਜ ਦੀਨੀ।

ਬਲਵੰਡ ਮਰਦਾਨੇ ਕਾ ਤਨ ਪਾਯੋ। ਸੁਰ ਸੁੰਦਰ ਅਤ ਰੂਪ ਸੁਹਾਯੋ॥ 803

ਦੋਹਰਾ- ਦਾਲੇ ਬਪੁ ਸੁੰਦ ਲੀਓ ਸੁੰਦ ਦੇਵ ਅਪਾਰ। ਲਲਤ ਯਾਨ ਦੋਊ ਚੜ੍ਹੈ ਗੁਰੁ ਸੁਤ ਸੰਗ ਸਿਧਾਰ॥ 804

ਚੌਪਈ- ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਕੇ ਧਾਮ ਸਿਧਾਏ। ਦਾਲਾ ਮਰਦਾਨਾ ਹਰਖਾਏ।

ਆਗੇ ਦੇਖੀ ਸਭਾ ਅਪਾਰ। ਪੰਚ ਗੁਰੁ ਬੈਠੇ ਨਿਰਧਾਰ॥ 805

ਗੁਰ ਸੁਤ ਗੁਰੁ ਕੇ ਨਿਕਟ ਸੁਜਾਏ। ਅਯੋ ਮਰਦਾਨਾ ਕਹਿਆ ਸੁਨਾਏ।

ਇਨ ਦੂਹਨ ਬਹੁ ਬੰਦਨ ਕੀਨੀ। ਪੰਚ ਗੁਰੁ ਪੈ ਹੋਇ ਅਧੀਨੀ॥ 806

ਦੋਹਰਾ- ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਆਦਰ ਕੀਓ ਮਰਦਾਨੇ ਕੋ ਜਾਨ। ਮਮ ਪ੍ਰੀਤਮ ਆਯੋ ਅਬੈ ਭਾਖਿਓ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਾਨ॥ 807

ਚੌਪਈ- ਸ੍ਰਾਪ ਮੇਟ ਮਰਦਾਨਾ ਆਯੋ। ਦਾਲਾ ਜਾਕੈ ਸੰਗ ਸੁਹਾਯੋ।

ਦੁਹਨ ਕੋ ਆਸਨ ਗੁਰੁ ਦੀਨੋ। ਬੈਠੇ ਧਾਰ ਹਰਖ ਸੁਖ ਲੀਨੋ॥ 808

ਪਾਛੇ ਹਰ ਗੋਬਿੰਦ ਕਰ ਐਸੇ। ਮ੍ਰਿਤਕ ਤਨ ਕ੍ਰਿਯਾ ਥੀ ਜੈਸੇ।

ਰਬਾਬੀ ਬਾਬਕ ਨਿਕਟ ਬੁਲਾਯੋ। ਤੁਮਹੋ ਆਦੀ ਕਹਿ ਸਮਝਾਯੋ॥ 809

ਦੋਹਰਾ- ਮ੍ਰਿਤ ਰੀਤ ਜੋ ਤੋਹਿ ਮੈਂ ਕਰੋ ਸੋਇ ਮਨ ਲਾਇ॥

ਬਾਬਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਬੈਨ ਸੁਨ ਕੀਨ ਰੀ ਸੋ ਭਾਇ॥ 810

ਚੌਪਈ- ਬਲਵੰਡ ਸਤੇ ਕੀ ਦੇਹ ਉਠਾਇ। ਰਾਵੀ ਤਟ ਦਾਬੀ ਹਿਤ ਲਾਇ।

ਕਬਰ ਬਨਾਇ ਆਇ ਪੁਨ ਤਹਾ। ਹਰਿ ਗੁਵਿੰਦ ਗੁਰ ਇਸਥਿਤ ਜਹਾ॥ 811

ਕੀਰਤਨ ਤਾਹਿ ਗੁਰੁ ਮਨ ਲਾਯੋ। ਨੈਨਨ ਨੀਰ ਰੁਮਾਲ ਹਟਾਯੋ।

ਬਾਬਕ ਕੋ ਪੁਨ ਯੋ ਫੁਰਮਾਇ। ਕੀਰਤਨ ਕਰੋ ਰਬਾਬ ਬਜਾਇ॥ 812

ਦੋਹਰਾ- ਬਾਬਕ ਤਬ ਕੀਰਤਨ ਕਰੈ ਸੁੰਦਰ ਲਗੈ ਦਿਵਾਨ॥

ਕਵ ਬਿਨਤੀ ਗਾਥਾ ਅਧਕ ਕਹਤਕ ਲਿਖੋ ਅਜਾਨ॥ 813॥

ਬਲਵੰਡ ਰਬਾਬੀ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਥਾ ਸਿੱਖ ਇਤਹਾਸ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੰਨਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਵਾਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਰਬਾਬੀਆਂ ਬਾਰੇ ਨਿੰਦਾ ਭਰਪੂਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰਨਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਨ ਅੰਗ ਸਮਝਦਿਆਂ ਇਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵੀ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਸ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਸਮੱਗਰੀ ਸਾਨੂੰ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰਥਕ ਨਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਫਿਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਾਡੇ ਅਜੋਕੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸੇਧ ਦੇਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੈ। ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਂਝ ਕਰੀਜੈ ਗੁਣਾ ਕੇਰੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਨਕਾਰਤਾਮਕ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਾਕਾਰਤਮਕ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰੀਏ।

ਅੱਖਰ ਵਿਅੰਜਨਾ ਅਤੇ 'ਸਬਦੁ' ਬੋਧ : ਇੱਕ ਅਨੁਭਵ

ਬੀਰ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਤੇ ਹੋਈ ਸਿੱਧ ਗੋਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਸਵਾਲ ਇਹ ਸੀ;
ਕਵਣ ਮੂਲੁ ਕਵਣ ਮਤਿ ਵੇਲਾ॥
ਤੇਰਾ ਕਵਣੁ ਗੁਰੂ ਜਿਸ ਕਾ ਤੂ ਚੇਲਾ॥

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸੀ;

ਪਵਨ ਅਰੰਭੁ ਸਤਿਗੁਰ ਮਤਿ ਵੇਲਾ॥
ਸਬਦੁ ਗੁਰੂ ਸੁਰਤਿ ਧੁਨਿ ਚੇਲਾ॥

(ਭਾਵ : ਸੁਆਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਹਸਤੀ ਦਾ ਮੁੱਢ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਸੁੱਚਾ ਸਮਾਂ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈਣ ਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਮੇਰਾ ਗੁਰੂ (ਪ੍ਰਭੂ) ਹੈ ਤੇ ਮੇਰੀ ਸੁਰਤੀ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਮੁਰੀਦ ਹੈ)

ਉਪਰੋਕਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਆਵੇਸ਼, ਸਿੱਖ ਸੁਰਤੀ ਦਾ ਮੂਲ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸ੍ਰੋਤ ਹੈ, ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਸਿੱਖ ਸੋਝੀ ਦਾ ਮੂਲ ਸਵਰ ਤੇ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਤਿਧੁਨੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣਕ ਸੰਜੋਗ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਚੇਤਨਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਵਿਅੰਜਨ ਨੂੰ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੁਰਤ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਕਰਕੇ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਨਾਮ ਬੰਦਗੀ ਹੈ।

ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ, ਇੱਕ ਜਗਿਆਸੂ ਸਵਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, 'ਮਾਹਰਾਜ ਇਹ ਦੱਸੋ ਸਬ ਤੋਂ ਉਤਮ ਜੂਨੀ ਕਿਹੜੀ ਹੈ?'। ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ;

ਭਈ ਪਰਾਪਤਿ ਮਾਨੁਖ ਦੇਹੁਰੀਆ॥
ਗੋਬਿੰਦ ਮਿਲਣ ਕੀ ਇਹ ਤੇਰੀ ਬਰੀਆ॥
ਅਵਰਿ ਕਾਜ ਤੇਰੈ ਕਿਤੇ ਨ ਕਾਮ॥
ਮਿਲੁ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਭਜੁ ਕੇਵਲ ਨਾਮ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ-12)

(ਅਰਥਾਤ : ਹੇ ਮਨੁੱਖ ਤੈਨੂੰ ਸੋਹਣਾ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਲ ਤੇਰੀ ਸੁਰਤੀ ਨੂੰ ਸੁਰ ਕਰਨ ਦਾ ਤੇਰੇ ਲਈ ਏਹੋ ਮੌਕਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਾਰਜ ਤੇਰੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ, ਸਤਿਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਜੁੜਕੇ ਉਸਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰ, ਜਿਸ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ)। ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਨੂੰ ਅਸ਼ਰਫ-ਉਲ-ਮਖਲੂਕਾਤ ਆਖ ਕੇ ਤਸਬੀਅਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਸ਼ਰਫ-ਉਲ-ਮਖਲੂਕਾਤ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ; ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਰਬ ਉੱਚਤਮ ਰਚਨਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਗੁਰੂ ਜਾਂ ਪੈਗੰਬਰ ਨੇ 'ਅੱਖਰ' ਦੀ ਕੁਵੱਤ ਅਤੇ ਸਲਾਹੀਅਤ ਦਾ ਤਜਕਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਨੁਭੂਤੀ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ 'ਅੱਖਰ' ਦੀ ਸੰਚਾਰਨ ਯੋਗਤਾ, ਅੱਖਰ ਦਾ ਮੇਲ-ਸੁਮੇਲ, ਸੁਰੀਲਾਪਣ, ਇਕਰੂਪਤਾ ਅਤੇ ਸਰਲ-ਪੁੱਜਤ ਦਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਵਿਵਰਨ, ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੱਖਰ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹੀਅਤ ਬਾਖੂਬੀ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ;

ਅਖਰੀ ਨਾਮੁ ਅਖਰੀ ਸਾਲਾਹ ॥
ਅਖਰੀ ਗਿਆਨੁ ਗੀਤ ਗੁਣ ਗਾਹ ॥
ਅਖਰੀ ਲਿਖਣੁ ਬੋਲਣੁ ਬਾਣਿ ॥
ਅਖਰਾ ਸਿਰਿ ਸੰਜੋਗੁ ਵਖਾਣਿ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ-4)

ਭਾਵ ਅੱਖਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ, ਅੱਖਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਤੇ ਸਫ਼ਿਤ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ, ਕੀਰਤੀ ਤੇ ਮਹਿਮਾ ਦਾ ਗੁਣਗਾਣ ਅੱਖਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਅੱਖਰ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੋਝੀ ਵਿੱਚ ਰੂਹਾਨੀ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਦਾਨਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਤੇ ਪਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਖਰ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਸ਼ੋਭਾ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਅੱਖਰ ਹੀ ਲਿਖਤ ਤੇ ਇਬਾਰਤ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਖਰ ਹੀ ਸਾਡੀ ਬੋਲਬਾਣੀ ਦਾ ਸਿਰਜਕ ਹੈ। ਅੱਖਰ ਦੀ ਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਵਿਹਾਰ ਰਾਹੀਂ, ਅੱਖਰ ਸਾਡੀ ਹਯਾਤੀ ਦੇ ਦਸਤੂਰਾਂ, ਰੀਤਾਂ, ਰਿਵਾਜਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਪਾਟੀਆਂ ਦਾ ਤਰਜਮਾਨ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਅੱਖਰ ਦਾ ਵਜੂਦ ਨਿਸ਼ਚਲ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਕਈ ਰੰਗ-ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅੱਖਰ ਕਦੇ ਕਵਿਤਾ ਕਦੇ ਵਾਰਤਕ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਅੱਖਰ ਕਦੇ ਸੋਹਲਿਆਂ ਤੇ ਘੋੜੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਗਾਰ ਬਣਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਨੱਚਣ ਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਕਦੇ ਮਰਸੀਏ ਦੀ ਹੂਕ ਬਣ ਕੇ ਦਿਲ ਦੀ ਵੇਦਨਾਂ ਤੱਕ ਅੱਪੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅੱਖਰ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਵੇਦਾਂ, ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਤੇ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਤੀਕਰ ਅੱਪੜ ਸਕੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਅੱਖਰ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਸੰਗਤਕਾਰ ਬਣ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਗਿਆਨ ਭੰਡਾਰਾਂ ਤੱਕ ਅਪੜਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ, ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਅੱਖਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਨੋਬਿਰਤੀ, ਹਾਵਭਾਵ ਅਤੇ ਅਭਾਵ ਦੇ ਪਰਗਟਾਅ ਦਾ ਸੂਖਮ ਜ਼ਰੀਆ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਪਸਰੀ ਪਸੂ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਸੋਧ ਕੇ ਸੂਖਮਤਾਈ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਫੇਰ ਉਸ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਸੂਖਮਤਾ ਨੂੰ ਭਾਵ-ਵਿਰੇਚਨ ਅਤੇ ਮਨੋ-ਵਿਰੇਚਨ ਰਾਹੀਂ ਦੂਸਰਿਆਂ ਤੱਕ ਅੱਪੜਨ ਦਾ ਸਫਰ ਵੀ ਅੱਖਰ ਦੀ ਸੂਖਮ ਭਾਵ-ਵਿਅੰਜਨਾ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਰ ਮਨ ਦੀ ਸੂਖਮਤਾ ਨੂੰ ਉਦਾਤ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਸਹੀ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਵਪੂਰਤ ਉਚਾਰਨ, ਤੁਹਾਡੀ ਮਨੋ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਦਸ਼ਾ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਵਿਅੰਜਨਾ ਅਤੇ ਉਚਾਰਨ ਦੀ ਕਲਾ ਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਦੇ ਨ੍ਰਿਤ, ਕਦੇ ਗੀਤ, ਕਦੇ ਹਉਕੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਣ ਕੇ ਸਾਡੇ ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਤੇ ਫਰਕਦਾ ਹੈ। ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਚੋਣ ਤੇ ਤਰਤੀਬ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਫਲਸਫ਼ੇ ਦੇ ਤੱਤ ਗਿਆਨ ਨੂੰ, ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅੱਖਰ ਜੁੜਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਅੱਖਰ-ਜੋੜ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਰੂਪ ਇਖਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸਦੀ ਵਿਅੰਜਨਾ ਦੇ ਅਰਥ, ਕਿਸੇ ਬਿੰਬ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਦੇ ਤਰਜਮਾਨ ਬਣਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਦੋਂ ਲਗ-ਮਾਤਰ ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰੇ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਬਦ, ਇੱਕ ਖਾਸ ਤਰਤੀਬ ਵਿੱਚ ਜੁੜਦੇ ਹਨ ਤਦ ਇੱਕ ਵਾਕ ਮੁਕੰਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਤਖੱਯਲ ਨੂੰ ਉਘਾੜ ਕੇ ਸਾਖਿਆਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੰਜ ਕਿਸੇ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਬੇਅਟਕ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨੂੰ, ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਵਿਚਾਰ ਵਿਸਥਾਰ ਹੀ ਆਖਿਰ ਇੱਕ ਮੁਕੰਮਲ ਨਿਬੰਧ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਅੱਖਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤੇ ਸੂਖਮ ਵਿਅੰਜਨਾ ਹੀ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਗਠਿਤ ਸੰਗਰਹਿ ਰਾਹੀਂ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਦਾ ਮੁਢਲਾ ਅਧਾਰ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਮੇਰਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਖਰ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਗੁੰਗਾ ਹੁੰਦਾ। ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਕੇ ਸਾਡੇ ਕੰਨਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਣ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਜ਼ਰੀਆ , ਸਾਡੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਮਾਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਲੇਠੇ ਸੰਬੋਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਸਾਡੀ ਹਯਾਤੀ ਨੂੰ ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ ਤਰਬੀਅਤ ਅਤੇ ਜੀਵਨਜਾਚ ਨੂੰ ਤਰਤੀਬਾਂ ਅਤੇ ਤਰਜੀਹਾਂ ਦੀ ਸੋਝੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਸ਼ੀਰੀ ਬੋਲਾਂ ਅਤੇ ਸੈਨਤਾਂ ਰਾਹੀਂ, ਸਾਡੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੇ, ਇਨਸਾਨੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆ ਦਾ ਤੁਅੱਰਫ਼ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ, ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਬਣ ਕੇ, ਮਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ-ਹਸਤੀ ਵਿੱਚ ਅਭੇਦ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਤਾਂ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਲਈ, ਮਾਂ ਅਤੇ ਵਿੱਚ ਜੁੜਦੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ (ਮਾਦਰੀ-ਜ਼ੁਬਾਨ) ਦੇ ਵਿਛੋੜਾ, ਦਾਸਤਾਂ ਬਣਕੇ, ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਗੋਚਿਆਂ ਦੀ ਕਸਕ ਵਾਂਗ ਸਦਾ ਸੱਜਰਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਾਂ ਭਾਵੇਂ ਰੜ੍ਹੇ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਰੜ੍ਹੇ, ਪਰ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ, ਸਾਡੀ ਮਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਬਣਕੇ, ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਖਰੀ ਧੜਕਣ ਤੱਕ, ਸਡੇ ਸਵਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਰਵਾਂ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਅੱਖਰ ਜਦੋਂ ਸ਼ਬਦ ਬਣ ਕੇ ਨਾਮ ਬਣਦਾ ਹੈ ਤਦ ਅੱਖਰ ਅਸਰੀਰੀ ਬੋਧ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਦਾ ਸੋਮਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਅੱਖਰ ਹੀ ਈਸ਼ਵਰੀ ਧਿਆਨ ਦੀ ਮਗਨਤਾ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋਣ ਅਤੇ ਵਿਸਮਾਦੀ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਸਮਾਧੀ ਅਵਸਥਾ ਤੀਕਰ, ਅੱਖਰ ਹੀ 'ਸਬਦੁ' ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਸਾਡੀ ਰੂਹ ਦੀ ਲਿਵ ਨੂੰ ਈਸ਼ਵਰੀ ਦਵਾਰ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਖਰ ਦੇ 'ਸਬਦੁ' ਰੂਪ ਬਣ ਜਾਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਅਨੋਖਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ ;

ਜਤੁ ਪਾਹਾਰਾ ਧੀਰਜ ਸਨਿਆਰੁ ॥

ਅਹਰਣਿ ਮਤਿ ਵੇਦੁ ਹਥੀਆਰੁ ॥

ਭਉ ਖਲਾ ਅਗਨਿ ਤਪ ਤਾਉ ॥

ਭਾਂਡਾ ਭਾਉ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਤਿਤੁ ਢਾਲਿ ॥

ਘੜੀਐ ਸਬਦੁ ਸਚੀ ਟਕਸਾਲ ॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਗ-8)

ਅਰਥਾਤ ਈਸ਼ਵਰੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸੱਚੀ ਟਕਸਾਲ ਦੀ ਕੁਠਾਲੀ ਦੇ ਸੁਆਰਨੇ ਦੀ, ਕਠਨ ਪਰਿਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਕੇ ਹੀ, ਅੱਖਰ 'ਸਬਦੁ' ਦਾ ਰੂਪ ਇਖਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਸਬਦੁ' ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਬਣ ਕੇ, ਰੁਹਾਨੀ ਬੋਧ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਦਾ 'ਨਾਮ' ਬਣਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਸਿਮਰਤੀ ਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਰੂਹਾਨੀ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਇੱਕਸੁਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਦੇ ਬੋਧ ਦੇ ਰੁਹਾਨੀ ਅਨੰਦ ਅਤੇ ਵਿਸਮਾਦੀ ਪਲਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਬਿਅਨ ਕਰ ਸਕਣਾ, ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਸੀਮਾ ਤੋਂ ਵੀ ਬਾਹਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਸਾਬਕਾ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ, ਪੰਜਾਬ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ

ਸੰਪਰਕ :9814033362

ਸੁਰੀਲੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਭਾਈ ਕਮਲਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਤੀਰਥ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ

ਰੁੱਤਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਚਲੇ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਰੁੱਤਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਬਦਲਦੇ ਹਨ , ਰੌਅ ਬਦਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇੱਕ ਰਸ ਰਹਿ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਗਾਇਨ ਕਰਨੀ ਉਸ ਵਿਰਲੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਰਸਨਾ , ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਨ ਰਾਹੀਂ ਸੁਰੀਲਤਾ ਦੀ ਦਾਤ ਨਾਲ ਨਵਾਜ਼ੀ ਗਈ ਹੋਵੇ । ਅਜਿਹੇ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਪਾਵਨ ਤੁਕਾਂ ਨਾਲ ਵਡਿਆਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਸਾ ਰਸਨਾ ਧੰਨ ਧੰਨ ਹੈ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੁੜੀਏ ।

ਗੁਣ ਗਾਵੈ ਹਰ ਪ੍ਰਭਿ ਕੇਰੇ ਰਾਮ ।।

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅਸੀਸ ਬਖਸ਼ਦਿਆਂ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, 'ਗ੍ਰਿਹਿ ਤਾਕੇ ਬਸੰਤੁ ਗਨੀ, ਜਾਕੈ, ਕੀਰਤਨੁ ਹਰਿ ਧੁਨੀ' । ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਹਨ ਸਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਭਾਈ ਕਮਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਮਨੁ ਦੇ ਰਾਮੁ ਲੀਆ ਹੈ ਮੋਲਿ' ਦੇ ਗੁਰਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਅਮੋਲਕ ਦਾਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਤੁੱਠ ਕੇ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ ।

ਭਾਈ ਕਮਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ 06 ਅਗਸਤ 1973 ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਦੀ ਸੁਲੱਖਣੀ ਕੁੱਖੋਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਕਿਸ਼ਨਕੋਟ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਕੂਲੀ ਵਿਦਿਆ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਬਟਾਲਾ ਦੇ ਉਸਤਾਦ ਪ੍ਰੋ: ਕਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ । ਆਪਣਾ ਜੱਥਾ ਬਣਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ 1997 ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਮੁਲਾਜ਼ਮਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ । ਫੇਰ 1998 ਵਿੱਚ ਉਹ ਭਾਈ ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੱਥੇ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਰਾਗੀ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਸਾਲ 2000 ਤੱਕ ਦੋ ਵਰ੍ਹੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ । ਸਾਲ 2000 ਤੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜੱਥੇ ਸਮੇਤ ਸਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਵਜੋਂ ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੱਥੇ ਵਿੱਚ ਕਰਮਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਹਾਇਕ ਰਾਗੀ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਵਜੋਂ ਸਾਥ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਸਾਥੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਜੱਥੇਦਾਰ ਭਾਈ ਕਮਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਾਂਗ ਗੁਣੀਜਨ ਹਨ ।

ਭਾਈ ਕਮਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਖ਼ਤ ਰਿਆਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਉਸਤਾਦ ਪ੍ਰੋ: ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ 31 ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ, ਇਹ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ । ਰਾਗ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਰਾਗਮਈ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਰਾਗ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਤਾਬੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬੜੀ ਸੁਰੀਲੀ, ਸੁਰੋਦੀ ਅਤੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਟੁੰਬਣ ਵਾਲੀ ਹੈ । ਹੁਣ ਤੱਕ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ 30 ਰਿਕਾਰਡਿੰਗਸ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਾਮਵਰ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ । ਅਕਾਸ਼ਵਾਣੀ ਜਲੰਧਰ ਤੋਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗਾਏ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ । ਭਾਈ ਕਮਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਕੀਤਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਗੇੜਾ ਵੀ ਲਾਇਆ ਹੈ । ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਢੇਰ ਸਾਰਾ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਮਿਲੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚ 2020 ਵਿੱਚ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਰੇਡੀਓ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲੋਂ ਮਿਲਿਆ ਵਕਾਰੀ ਸਨਮਾਨ ਵੀ

ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ । ਭਾਈ ਕਮਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ (ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ) ਬਹੁਤ ਕਮਾਲ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ”ਗੁਰ ਤਾਰ ਤਾਰਨ ਹਾਰਿਆ” ਦੀ ਬੰਦਿਸ਼ ਮਨਾਂ ਉੱਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਬੰਦਿਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਲਈ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦਾ ਮਨ ਵਾਰ ਵਾਰ ਲੋਚਦਾ ਹੈ ।

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਪਤਨੀ ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਸਰਕਾਰੀ ਵਿਦਿਅਕ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਆਪਕ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੋ ਬੇਟੇ ਜੈਦੀਪ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਹਿਜਦੀਪ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਪੁਰਾਤਨ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਹਨ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਮੁਤਾਬਿਕ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਰਾਗੀਆਂ ਡਾ: ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਰਾਤਾ ਡਾ: ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਖੂਬੀ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਤਨਦੇਹੀ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਤੋਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਉਹ ਭਾਈ ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣਾ ਪਸੰਦੀਦਾ ਰਾਗੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਜਦਕਿ ਰਾਗਬੱਧ ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਸੁਮੰਦ ਸਿੰਘ , ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ , ਭਾਈ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਸਿੰਘ , ਭਾਈ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਤਰਨਤਾਰਨ ਦੇ ਕਦਰਦਾਨ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲੋਚਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮੂਹ ਕੀਰਤਨਕਾਰ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਅਮੀਰ ਪੁਰਾਤਨ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਣ ਲਈ ਤੱਤਪਰ ਅਤੇ ਚੇਤੰਨ ਹੋਣ ਤਾਂ ਕਿ ਇਸ ਮਾਣਮਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਸਮੁੱਚਾ ਸੰਸਾਰ ਲਾਹਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਵਿਸਮਾਦੀ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਰੰਗਿਆ ਜਾਵੇ ।

ਮੈਂਬਰ ਕੀਰਤਨ ਸਬ ਕਮੇਟੀ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ
ਸ਼੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ, 9815461710

Form IV Statement of Ownership (See Rule 9)

Place : 422, Sector 15-A, Chandigarh
Periodicity : Monthly
Editor, Printer & Publisher's Name : Dr. Jagir Singh
Nationality : Indian
Owner of Newspaper : President, Amrit Kirtan Trust

I, Dr. Jagir Singh, hereby declare that the particulars given above are true to the best of my knowledge and belief.

Date : 28th February, 2022

Dr. Jagir Singh, Publisher

ਤਿੰਨ ਤਾਲ:ਕਾਇਦਾ ਸੀਰੀਜ਼

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਧਾਰੀਵਾਲ
(ਲਾਹੌਰ ਬਾਜ ਪੰਜਾਬ ਘਰਾਣਾ)

ਤਬਲਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਲੜੀਵਾਰ ਤਿੰਨ ਤਾਲ ਕਾਇਦਾ ਸੀਰੀਜ਼

ਅਧੀਨ **ਕਾਇਦਾ ਨੰ: 07** ਕਾਇਦਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਜਿਸ ਦਾ ਇਜ਼ਾਫ਼ਾ 08 ਬੰਧਾਂ (ਪਲਟਿਆਂ) ਤਹਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਤਿਰਕਿਟ ਦਾ ਕਾਇਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਇਦੇ ਦਾ ਲਗਾਤਰ ਰਿਆਜ਼ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤਿਰਕਿਟ ਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਤਿਰਕਿਟ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਇਦੇ ਦਾ ਢਾਂਚਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ- ਢਾਈ ਮਾਤਰਾ ਦਾ ਬੋਲ, ਡੇਢ ਮਾਤਰਾ ਦਾ ਜੋੜ, ਅਤੇ ਚਾਰ ਮਾਤਰਾ ਦੀ ਖਾਲੀ ਰਦੀਫ਼ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਇਦੇ ਦੇ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਾਇਦੇ ਦੇ ਬੋਲ ਅਤੇ ਜੋੜ ਖਾਲੀ ਹਨ ਪਰ ਰਦੀਫ਼ ਦਾ ਬੋਲ ਭਰਿਆ ਹੈ। ਆਖਿਰ ਵਿੱਚ ਕਾਇਦੇ ਦਾ ਮੁਕਾਮ ਚਕਰਦਾਰ ਹੈ। ਵਧੇਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀ ਮੈਨੂੰ ਫੋਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਕਾਇਦਾ # 07

ਧਾਤਿਰ ਕਿਟਧਾ ਟਧਾ ਗਿਨਾ, ਧਾਟ ਧਾਗੇ ਤਿਨਾ ਕਿਨਾ ।

ਤਾਤਿਰ ਕਿਟਤਾ ਟਤਾ ਕਿਨਾ, ਧਾਟ ਧਾਗੇ ਧਿਨਾ ਗਿਨਾ ॥

ਦੋਹਰਾ

ਧਾਤਿਰਕਿਟਧਾ ਟਧਾਗਿਨਾ ਧਾਤਿਰਕਿਟਧਾ ਟਧਾਗਿਨਾ, ਧਾਤਿਰਕਿਟਧਾ ਟਧਾਗਿਨਾ ਧਾਟਧਾਗੇ ਤਿਨਾਕਿਨਾ ।

ਤਾਰਿਕਿਟਤਾ ਟਤਾਕਿਨਾ ਤਾਤਿਰਕਿਟਤਾ ਟਤਾਕਿਨਾ, ਧਾਤਿਰਕਿਟਧਾ ਟਧਾਗਿਨਾ ਧਾਟਧਾਗੇ ਧਿਨਾਗਿਨਾ ॥

ਬੰਧ # 1

ਧਾਟਧਾਗੇ ਧਾਤਿਰਕਿਟਧਾ ਟਧਾਗਿਨਾ ਧਾਟਧਾਗੇ, ਧਾਤਿਰਕਿਟਧਾ ਟਧਾਗਿਨਾ ਧਾਟਧਾਗੇ ਤਿਨਾਕਿਨਾ ।

ਤਾਟਤਾਕੇ ਤਾਤਿਰਕਿਟਤਾ ਟਤਾਕਿਨਾ ਤਾਟਤਾਕੇ, ਧਾਤਿਰਕਿਟਧਾ ਟਧਾਗਿਨਾ ਧਾਟਧਾਗੇ ਧਿਨਾਗਿਨਾ ॥

ਬੰਧ # 2

ਧਾਟਧਾਗੇ ਧਾਟਧਾਗੇ ਧਾਤਿਰਕਿਟਧਾ ਟਧਾਗਿਨਾ, ਧਾਤਿਰਕਿਟਧਾ ਟਧਾਗਿਨਾ ਧਾਟਧਾਗੇ ਤਿਨਾਕਿਨਾ ।

ਤਾਟਤਾਕੇ ਤਾਟਤਾਕੇ ਤਾਤਿਰਕਿਟਤਾ ਟਤਾਕਿਨਾ, ਧਾਤਿਰਕਿਟਧਾ ਟਧਾਗਿਨਾ ਧਾਟਧਾਗੇ ਧਿਨਾਗਿਨਾ ॥

ਬੰਧ # 3

ਧਾਤਿਰਕਿਟਧਾ ਟਧਾਗਿਨਾ ਧਾਗੇਤਿਰਕਿਟ ਨਕਤਕਤਿਰਕਿਟ, ਧਾਤਿਰਕਿਟਧਾ ਟਧਾਗਿਨਾ ਧਾਟਧਾਗੇ ਤਿਨਾਕਿਨਾ ।

ਤਾਤਿਰਕਿਟਤਾ ਟਤਾਕਿਨਾ ਤਾਕੇਤਿਰਕਿਟ ਨਕਤਕਤਿਰਕਿਟ, ਧਾਤਿਰਕਿਟਧਾ ਟਧਾਗਿਨਾ ਧਾਟਧਾਗੇ ਧਿਨਾਗਿਨਾ ॥

ਬੰਧ # 4

ਧਾਗੇਤਿਰਕਿਟ ਨਕਤਕਤਿਰਕਿਟ ਧਾਗੇਤਿਰਕਿਟ ਨਕਤਕਤਿਰਕਿਟ, ਧਾਤਿਰਕਿਟਧਾ ਟਧਾਗੇਨਾ ਧਾਟਧਾਗੇ ਤਿਨਾਕਿਨਾ ।

ਤਾਕੇਤਿਰਕਿਟ ਨਕਤਕਤਿਰਕਿਟ ਤਾਕੇਤਿਰਕਿਟ ਨਕਤਕਤਿਰਕਿਟ, ਧਾਤਿਰਕਿਟਧਾ ਟਧਾਗੇਨਾ ਧਾਟਧਾਗੇ ਧਿਨਾਗਿਨਾ ॥

ਬੰਧ # 5

ਧਾਟਧਾਗੇ ਨਾਧਾਟਧਾ ਗੇਨਾਤਿਰਕਿਟ ਨਕਤਕਤਿਰਕਿਟ, ਧਾਤਿਰਕਿਟਧਾਟਧਾਗਿਨਾ ਧਾਟ ਧਾਗੇ ਤਿਨਾਕਿਨਾ ।

ਤਾਟਤਾਕਿ ਨਾਤਾਟਤਾ ਕਿਨਾਤਿਰਕਿਟ ਨਕਤਕਤਿਰਕਿਟ, ਧਾਤਿਰਕਿਟਧਾ ਟਧਾਗੇਨਾ ਧਾਟਧਾਗੇ ਧਿਨਾਗਿਨਾ ॥

ਬੰਧ # 6

ਤਿਰਕਿਟਨਕਤਕ ਤਿਰਕਿਟਧਾਟ ਧਾਗੇਨਾਧਾ ਟਧਾਗੇਨਾ, ਧਾਤਿਰਕਿਟਧਾ ਟਧਾਗੇਨਾ ਧਾਟਧਾਗੇ ਤਿਨਾਕਿਨਾ ।

ਤਿਰਕਿਟਨਕਤਕ ਤਿਰਕਿਟਤਾਟ ਤਾਕਿਨਾਤਾ ਟਤਾਕਿਨਾ, ਧਾਤਿਰਕਿਟਧਾ ਟਧਾਗੇਨਾ ਧਾਟਧਾਗੇ ਧਿਨਾਗਿਨਾ ॥

ਬੰਧ # 7

ਤਿਰਕਿਟਤਕਤਿਰ ਕਿਟਤਕਤਿਰਕਿਟ ਧਾਟਧਾਗੇ ਨਾਧਾਟਧਾ ਗੇਨਾਤਿਰਕਿਟ ਨਕਤਕਤਿਰਕਿਟ ਧਾਟਧਾਗੇ ਤਿਨਾਕਿਨਾ ।

ਤਿਰਕਿਟਤਕਤਿਰ ਕਿਟਤਕਤਿਰਕਿਟ ਤਾਟਤਾਕੇ ਨਾਤਾਟਤਾ ਗਿਨਾਤਿਰਕਿਟ ਨਕਤਕਤਿਰਕਿਟ ਧਾਟਧਾਗੇ ਧਿਨਾਗਿਨਾ ॥

ਬੰਧ # 8

ਧਾਟਧਾਗੇ ਧਾਟਧਾਗੇ ਨਾਧਾਟਧਾ ਗੇਨਾਤਿਰਕਿਟ ਨਕਤਕਤਿਰਕਿਟ ਨਕਤਕਤਿਰਕਿਟ ਧਾਟਧਾਗੇ ਤਿਨਾਕਿਨਾ ।

ਤਾਟਤਾਕੇ ਤਾਟਤਾਕਿ ਨਾਤਾਟਤਾ ਕਿਨਾਤਿਰਕਿਟ ਨਕਤਕਤਿਰਕਿਟ ਨਕਤਕਤਿਰਕਿਟ ਧਾਟਧਾਗੇ ਧਿਨਾਗਿਨਾ ॥

ਕਾਇਦੇ ਦਾ ਮੁਕਾਮ (ਚਕਰਦਾਰ ਤਿਹਾਈ)

ਤਿਰਕਿਟਨਕਤਕ ਤਿਰਕਿਟਧਾਟ ਧਾਗੇਨਾਧਾ ਟਧਾਗੇਨਾ ਧਾਟ ਧਾਤਿਰ ਕਿਟਧਾ ਟਧਾ ਤਿਰਕਿਟ

ਧਾਟ ਧਾ-, ਤਿਰਕਿਟਨਕਤਕ ਤਿਰਕਿਟਧਾਟ ਧਾਗੇਨਾਧਾ ਟਧਾਗੇਨਾ ਧਾਟ ਧਾਤਿਰ ਕਿਟਧਾ ਟਧਾ

ਤਿਰਕਿਟ ਧਾਟ ਧਾ-, ਤਿਰਕਿਟਨਕਤਕ ਤਿਰਕਿਟਧਾਟ ਧਾਗੇਨਾਧਾ ਟਧਾਗੇਨਾ ਧਾਟ ਧਾਤਿਰ ਕਿਟਧਾ

ਟਧਾ ਤਿਰਕਿਟ ਧਾਟ । ਧਾ

340, ਸੰਗੀਤ ਵਿਲਾਸ, ਬੇਦੀ ਕਲੋਨੀ,

ਧਾਰੀਵਾਲ, ਜਿਲ੍ਹਾ - ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ, ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)

ਫੋਨ: +91-98143 49658,

Email: harbhajansinghdhariwal@gmail.com